

ERKEN DÖNEM OSMANLI SELÂTİN CAMİ MİHRAPLARI*

Dr. Tolga BOZKURT

Selçuk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü

ÖZET

Erken dönem Osmanlı selâtin cami mihrapları, Anadolu Selçuklu ve Beylikler dönemi uygulamalarıyla benzer özellikler göstermenin yanında, klâsik öncesi bazı yeniliklerin de izlendiği özgün bir hazırlık sürecini yansıtmaktadır. Bu mihraplar, tasarım ve süsleme özellikleri bakımından ortak bir üslûp birliği taşımazlarken, erken Osmanlı mimarlığının diğer kültür çevreleriyle olan etkileşimlerini göstermeleri bakımından önem arz ederler. Bu çalışmada; 14. yüzyıldan 15. yüzyılın ortalarına kadar olan süreçte inşa edilen selâtin cami mihrapları, malzeme ve teknik, elemanların biçimlendiriliş ve süsleme özelliklerine göre incelenerek, belirli tipolojik gruplar altında değerlendirilmiştir. Ayrıca erken dönem selâtin cami mihraplarının, Selçuklu ve Beylikler devri mihrapları ile klâsik Osmanlı dönemi uygulamaları arasındaki ilişkisi üzerinde durularak, erken Osmanlı mimarlığında hakim olan mihrap tasarımlarının çözümlenmesine katkıda bulunulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Mihrap, Osmanlı, Mimari, Cami

ABSTRACT

The Mihrabs of the Early Ottoman Imperial Mosques

The mihrabs of the early Ottoman imperial mosques reflect similar features with the practices of Anatolian Seljuks and Principalities period. In addition, they also indicate a genuine preparation process in which certain innovations can be observed before the classical period. They don't have a united style in general, however, they have a due importance since they reveal some interactions between the early Ottoman architecture and other cultural environments. In this study, the mihrabs of the imperial mosques, which were built from the 14th century to the mid of the 15th century, are evaluated by examining the use of materials and techniques, the formation of the components and decorative compositions under specific typological groups. Furthermore, the relations between the mihrabs of the early imperial mosques and the mihrabs belonging to the Seljuks and Principalities are also considered as contributing to the analysis of the "mihrab concept" which was dominant in the early Ottoman religious architecture.

Key Words: Mihrab, Ottoman, Architecture, Mosque.

* Bu makâle, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Ana Bilim Dalı Dalında Prof. Dr. Remzi Duran'ın danışmanlığında 2007 yılında tamamlanmış olan *Osmanlı Selâtin Cami Mihrapları* konulu doktora tezimizin, "Erken Osmanlı Dönemi" ile ilgili kısa bir özet mâhiyetindedir. Bu çalışma Selçuk Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri (BAP) Koordinatörlüğü (Proje no: 2003 / 209) ve Alman Arkeoloji Enstitüsü (DAI) tarafından desteklenmiştir.

Anadolu Türk mimarisinde mihrabın, İslâm sanatındaki diğer uygulamalardan ayrı, kendine has bir tasarım ve üslûp anlayışı içerisinde geliştiği gözlenmektedir¹. Bu gelişimi mihrap elemanlarının biçimlendiriliş, malzeme, teknik ve süsleme özellikleri üzerinde takip etmek mümkündür. Ortaçağ Anadolu mihraplarında, Anadolu öncesi Selçuklu geleneklerinin yaşatılması ve yine 15. yüzyılın başlarına ait birkaç örnekte de Timurlu sanatı ile olan yakın etkileşimler söz konusu iken, 16. yüzyıl klâsik Osmanlı dönemi uygulamalarında özgün bir üslûp birliğine varıldığı izlenmektedir.

Erken dönem Osmanlı mihrapları, Anadolu Beylikler dönemi mihrapları ile çağdaş bir gelişim içerisinde. Selçuklu etkilerinin yanı sıra yeni arayışların da hissedildiği Osmanlı beylik dönemi mihrapları 15. yüzyıldan itibaren, klâsiğe yakın ilk örneklerin verilmeye başlandığı, bir “hazırlık süreci”ni yansıtmaktadır².

Bu çalışmanın amacı; erken dönem Osmanlı selâtin cami mihraplarının tasarım ve süsleme özelliklerinin incelenerek, dönemleri içerisindeki gelişim ve üslûp özelliklerinin belirlenmesidir. Bu kapsamda, 14. yüzyılın birinci yarısından 15. yüzyılın ikinci yarısına kadar olan dönemde “inşa emri” bizzat sultanın kendisi tarafından verilen selâtin camilerinin ana ibadet mekânlarındaki asıl mihrapları çalışma örnekleri olarak seçilmiştir. Konu örneklerinin, sultanların hükümdarlık alâmetleri olmalarının yanı sıra Osmanlı devletinin güç, yücelik ve hakimiyet göstergesi yapıları olarak nitelendirilen selâtin camilerine ait oluşu bu çalışmayı ayrıca önemli kılmaktadır.

Bursa Orhan Camii Mihrabı (Çizim: 1a-b / Fotoğraf: 1):

Cami'nin inşası taç kapısı üzerinde yer alan onarım kitabesine göre 740/1399-40'ta, Sultan Orhan Bey tarafından emredilmiştir³.

Yapı, onarım kitabesinde de belirtildiği üzere, 816/1413'te Karmanoğulları tarafından yakılmış ve Çelebi Sultan Mehmed'in 'işaretiyle' baş vezir Bâyezid Paşa'nın idaresinde, 820/1417 yılında tamir ettirilmiştir. Daha sonra 1855 depreminde hasar gören yapı, 1863-64 yılında Fransız restoratör Léon Parvillée tarafından onarılarak, iç mekânda bugün de izlenen, barok karakterli boyalı süslemeler yapılmıştır⁴. Cami 1904-05'te ve yakın tarihlerde de onarım görmüş, ancak alçı mihrap araştırmacılar tarafından da kabul edildiği gibi, süslemeleri aşınmış ve yüzeyi farklı renklerde boyalı olarak ilk yapıdan günümüze ulaşabilmiştir⁵.

Kible duvarı ortasında, kuzey girişi aksında konumlanan mihrap, iç mekâna doğru 11 cm. çıkıntılı olup, dış cephede vurgulanmamıştır.

1 İslam mimarisinde mihrabın kökeni ve simgesel anlamı hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Bozkurt 2007: 8-13. Türk mimarisinde görülen mihrap uygulamaları hakkında bk. Diez-Aslanapa 1960: 294-304; Bakırer 1976; Papadopoulo 1988: 20-34; Top 2002: 87-98; Erzincan 2005: 30-37.

2 Top 1997.

3 Tüfekçiöğlü 2001: 130-132.

4 Ayverdi 1966: 67, 79; Kuban 2007: 84-85.

5 Gabriel 1958: 49; Ayverdi 1966: 80; Demiriz 1979: 302; Emir 1994: 47-48; Top 1997: 35.

Mihrapta alçı ana malzeme olmak üzere, köşe sütuncelerinde gri damarlı beyaz mermer kullanılmıştır. Boyalı süslemelerin özgünlüğü hakkında kesin bir bilgi bulunmamaktadır. Alçı kalıplama tekniğindeki mihrapta, alçak kabartma süs unsurları ve mukarnas işçiliği izlenmektedir.

362 x 642 cm. ölçülerinde mihrap; çerçeve, köşelik, kavsara, niş ve sütuncelerden meydana getirilmiştir.

Orhan Camii mihrabı, Bursa bölgesinde alçı kalıplama tekniğinde yapılmış bir erken Osmanlı örneğidir. Onarımlarda, dönemine ait süsleme özellikleri kısmen de olsa zarara uğratılmış mihrap, cephe kompozisyonu ve yarım daire plânlı nişi ile Selçuklu üslûbunun etkisindedir.

Bursa Hüdavendigâr Camii Mihrabı (Çizim: 2a-b / Fotoğraf: 2):

İnşa kitabesi bulunmayan Cami, Osmanlı kroniklerine göre 767-787/1366-1385 yılları arasında Sultan I. Murad tarafından yaptırılmıştır⁶.

Cami, arşiv kayıtlarından da anlaşıldığı gibi, 16. yüzyıldan itibaren çeşitli onarımlar geçirmiş⁷ ve bugünkü görünümünü büyük ölçüde II. Abdülhamit döneminde gerçekleştirilen ve giriş kapısı üzerinde 18 Cemâziy'ül-Âhir 1322 / 30 Ağustos 1904 tarihli kitabeye belgelenmiş olan son büyük onarımda almıştır⁸. Araştırmacılar, bugünkü mihrabın yeni olduğunu ve üzerindeki boyalı süslemenin de 1904 onarımında yapıldığını belirtmektedirler⁹. Bununla birlikte E.H. Ayverdi, mukarnaslı kavsara gibi, özgün mihraba ait bazı izlerin hâlen mevcut olduğuna değinmektedir¹⁰.

Mihrap, ana eyvana açılan derin nişin kible duvarında yer almaktadır. İç mekâna doğru ve dış cephede çıkıntısı yoktur.

Onarımda, yüzeyi alçı siva üzerine boyalı süslemelerle kaplanan mihrabın, beden duvarı ile aynı türde taş malzemedan yapıldığı düşünülmektedir¹¹. Sütuncelerde ise beyaz mermer kullanılmıştır. Mihrabın 1904 onarımına ait kalemişi süslemeleri dışında, sütunce kaide ve başlıklarında görülen zemin oyma tekniğinde geometrik motifler ile kavsara bölümündeki mukarnas işçiliği dönemine ait unsurları olarak değerlendirilmektedir¹².

393 x 593 cm. ölçülerinde mihrap; çerçeve, alınlık, köşelik, kavsara, niş ve sütuncelerden oluşturulmuştur.

Bursa Hüdavendigâr Camii mihrabı, dikdörtgen plânlı niş ve çerçeve düzenlemesinin yanında bugün dönemine ait olmayan alçı siva üzerine boyalı süsle-

6 Erken dönem Osmanlı kronikleri, I. Murad'ın Biga fethi ve Sırp Sındığı zaferlerini takip eden senelerde, Bursa ve başka yerlerde eserler inşa ettirdiğini yazmaktadır (Aşıkpaşaoğlu 1985: 59-60; Hoca Sadettin Efendi 1992: 129-130; Neşri 1995: 308-309).

7 Çetintaş 1952: 3-5; Ayverdi 1966: 234.

8 Gabriel 1942: 38; Ayverdi 1966: 259.

9 Gabriel 1942: 39; Çetintaş 1952: 4; Ayverdi 1966: 257.

10 Ayverdi 1966: 257.

11 Top 1997: 41.

12 Ayverdi 1966: 257.

meleri ile birlikte Bursa'daki diğer erken dönem alçı mihrapları ile benzeşmektedir.

Bergama Yıldırım (Ulu) Camii Mihrabı (Çizim: 3a-b / Fotoğraf: 3):

Cami, 1905 yılında geçirdiği onarım sırasında ortaya çıkarılan ve bugün kuzey taç kapı alınlığında yer alan inşa kitabesine göre 801 / 1398-99 yılında, Sultan Yıldırım Bayezid tarafından yaptırılmıştır¹³.

Günümüze çeşitli onarım ve değişikliklerle ulaşabilen mihrabın özgünlüğü konusunda farklı görüşler¹⁴ bulunmakla birlikte çerçeve, kavsara ve niş bölümlerinin, çağdaşları ile olan benzer özelliklerine bakılarak asıl mihraptan oldukları ileri sürülmektedir¹⁵. Mihrap yüzeyinde yenilenmiş olarak izlenen boyalı süslemenin ise döneminde olup olmadığı bilinmemektedir. Köşeliğin rokoko üslubundaki süslemeleri 1905 onarımına ait olmalıdır. Çerçevenin iki yanında uzanan kûfi yazı kuşağı ve kible duvarında görülen plastik süslemeler yine geç dönem eklemeleridir.

Kible duvarı ortasında, kuzey girişi aksında yer alan mihrap, içeriye doğru 8 cm. çıkıntı yapmaktadır. Dış cephe çıkıntısı yoktur.

Tamamen alçı malzemeden yapılmış mihrabın, süsleme kompozisyonlarında siyah, beyaz, altın yıldız, kırmızı ve yeşil boyalar kullanılmıştır. Mihrapta alçı kalıplama tekniğinde silme, bordür ve mukarnas işçilikleri görülmektedir. Boyalı süslemenin özgünlüğü hakkında kesin bir bilgi yoktur.

435 x 490 cm. ölçülerinde mihrap; taç, çerçeve, köşelik, kavsara, niş ve sütuncelerden oluşmaktadır.

Bergama Yıldırım Camii mihrabı, alçı kalıplama tekniğinde yapılmış bir erken Osmanlı örneğidir. Onarımlarda, niş ve köşelik yüzeyleri aslına aykırı biçimde yenilenen mihrabın boyalı süslemeleri özgün değildir. Mihrabın günümüze kısmen de olsa özgün özellikleriyle ulaşabilen taç ve çerçeve bölümleri, süsleme kompozisyonları bakımından Selçuklu geleneğini sürdürmektedir. Mihrabın kareye yakın dikdörtgen görünüşlü cephe düzeni de, yine erken dönem uygulamalarıyla çağdaş özellikler sergilemektedir.

Bursa Yıldırım Camii Mihrabı (Çizim: 4a-b / Fotoğraf: 4):

İnşa kitabesi bulunmayan Cami, 802/1399-1400 tarihli vakfiyesine göre, 14. yüzyıl sonlarına, Sultan Yıldırım Bayezid dönemine tarihlendirilmektedir¹⁶.

Yapı, arşiv kayıtlarıyla da belgelenmiş olan çeşitli onarımlarla günümüze ulaşabilmiştir¹⁷. Tasarım özellikleriyle özgün durumunu büyük ölçüde koruyabi-

13 Bayatlı 1956: 18; Ayverdi 1966: 377; Tüfekçioğlu 2001: 85-88.

14 Ö. Bakırer, alçı mihrabın XIV. yüzyılda yenilediği belirterek, çalışmasına dahil etmez (1976: 33'de 184. dipnot); O. Bayatlı'nın ifadelerine dayanan E.H. Ayverdi ise özgün mihrabın 1905 yılı onarımında çirkin bir şekilde boyandığını söylemektedir (Ayverdi 1966: 376; Bayatlı 1956: 19); B. Ersoy da, E.H. Ayverdi ile aynı kanaattedir (1988: 62); Ayrıca bk. Top 1997: 69'da 55. dipnot.

15 Karaçağ 2002: 92.

16 Çetintaş 1952: 22-23; Kuran 1986: 77; Ayverdi 1966: 429.

17 9 Muharrem 1241 / 24 Ağustos 1825 tarihli bir kadı sicilinde "mihrâb, minber, müezzin ve Hün-

len mihrabın kalemîşi süslemeleri 19. yüzyıldandır¹⁸. Günümüzde mukarnaslı kavsaranın üçüncü sırasındaki püsküllerden biri kaybolmuştur. Çerçeve üzerinde 2 x 4 adet madeni mum bağlama aksamı mevcutken, özgün şamdanları yoktur.

Kible duvar ortasında, kuzey girişi aksında konumlanan mihrap, iç mekâna doğru 43 cm. çıkıntılı olup, dış cephede belirtilmemiştir.

Mihrapta taş ve alçı malzeme birlikte kullanılmıştır. Alçı sıva taş malzeme üzerine tatbik edilerek, mihrap yüzeyi tamamen boyalı süslemeyle kaplanmıştır. Buna bağlı olarak kullanılan taş malzemenin niteliğini tespit etmek güçtür. Sütunce gövdeleri ise farklı olarak, siyah granitten teşkil edilmiştir. Mihrapta silme ve mukarnas işçikleri hakimdir. Bugünkü boyalı süslemeleri dönemine ait değildir.

495 x 866 cm. ölçülerinde mihrap; taç, çerçeve, alınlık, köşelik, kavsara, niş ve sütuncelerden meydana gelmektedir.

Yıldırım Camii mihrabı, taş ve alçı malzemelerin birlikte kullanıldığı erken dönem Bursa örneklerinden biridir. 14. yüzyıl sonlarına tarihlenen bu mihrabın taç ve çerçeve tasarımlarında yeni denemelere gidildiği görülmektedir. Öte yandan mihrap nişinin iç içe iki nişten oluşan düzenlemesi, menşei Büyük Selçuklulara dayanan çift nişli mihrap uygulamalarının erken Osmanlı döneminde de devam ettirildiğini göstermektedir¹⁹.

Bursa Ulu Camii Mihrabı (Çizim: 5a-b / Fotoğraf: 5):

Cami, minber kapısı üzerindeki kitabeye göre 802/1399-1400 yılında tamamlanmıştır²⁰. Kaynaklarda inşaatın, Sultan Yıldırım Bayezid tarafından²¹ Niğbolu Zaferi (25 Eylül 1396) sonrasında başlatıldığı belirtilmektedir²².

Ulu Cami, Ankara Savaşı'ndan (1402) sonra Timurlular ve 1413 tarihinde de Karamanoğulları tarafından, Orhan Camii ile birlikte ateşe verilerek, tahrip edilen yapılardan birisidir²³. Caminin 15. yüzyıl sonlarından 19. yüzyılın ortalarına kadar olan süreçte geçirdiği onarımlarla ilgili arşiv kayıtları E.H. Ayverdi tarafından yayınlanmıştır²⁴. Mihrap bugünkü şeklini büyük ölçüde 1322/1904'te,

→ →

kâr mahfillerinin yeni elvan boya ve nakkaş ücreti ve sâiresi olarak 23447 kuruşla ta'miri hakkında şerh verilmiştir (Ayverdi 1966: 425)". Ayrıca bk. Çetintaş 1952: 23-25.

18 Mihrap çerçevesi, kuzey cephe pencerelerinin özgün sövelerine benzer şekilde eşkenar ve uzun altıgen panolara bölünmüştür. Bu türde geometrik düzenlemeler, Kastamonu Kasabaköyü Mahmut Bey Camii, Kastamonu İsmail Bey Camii, Sinop Ulu Camii mihraplarında ve Akşehir Ulu Camii, Karaman Yollarbaşı Camii, Ankara Geneği Mescidi ve Ayaş Ulu Camii gibi 14.-15. yüzyıl yapılarının bordür süslemelerinde karşımıza çıkan döneme has bir uygulamadır. Bu da, mihrap tasarımının dönemine ait olduğuna işaret etmektedir. Bk. Özbek 2002: 187-188, Resim 191-194.

19 Bakırer 1976: 23.

20 Tüfekçioğlu 2001: 89-91.

21 Caminin kuzeybatı köşesindeki minarenin kaide cephesinde, günümüze ulaşamayan bir bâni kitabesinin bulunduğu ve bu kitabede sülüs hatla "sultan oğlu sultan Murad oğlu Bayezid Han"ın adının geçtiği, K. Baykal tarafından belirtilmektedir. Bu kitabe için bk. Baykal 1950: 16.

22 Baykal 1950: 19; Gabriel 1958: 31; Kuran 1986: 35; Ayverdi 1966: 401; Goodwin 1971: 51.

23 Ayverdi 1966: 402, 418.

24 15 Şevval 979 / 29 Şubat 1572'de Zeyni Çelebi isminde bir hayır sahibi, mihrabın nakışlarını 3000 akçeye Mehmed isminde birine yaptırmıştır (Ayverdi 1966: 403-405); Ayrıca Erdem Yücel,

→ →

“Mehmed” adında bir ustanın gerçekleştirdiği onarımda almıştır²⁵.

Kible duvarı ortasında, kuzey girişi aksında yer alan mihrap, iç mekâna doğru 29 cm. çıkıntı yapmaktadır. Dış cephe çıkıntısı yoktur. Mihrabın yapım tarihi veya ustası ile doğrudan ilgili bir kitabesi bulunmamakla birlikte, niş bölümünün doğu-üst kısmında, “*tamiri Mehmed Usta 1322*” olarak geçen, kalemişi bir onarım-usta kitabesi yer almaktadır.

Bugün yüzeyi tamamen alçı siva üzerine boyalı süslemelerle kaplı olan mihrabın, özgün malzeme özelliklerini tespit etmek zordur. Ancak ağırlıklı olarak alçı malzemenin kullanıldığı söylenebilir. Mihrapta izlenen, alçı siva üzerine kalemişi süslemelerin tamamı 20.yüzyılda yapılmıştır. Altın yaldız boyalı mukarnaslar alçı kalıplama tekniğindedir²⁶.

513 x 811 cm. ölçülerinde mihrap; taç, çerçeve, alınlık, köşelik, kavsara, niş ve sütuncelerden oluşmaktadır.

Bursa Ulu Camii mihrabı, onarımlarda büyük ölçüde yenilenmiş olmakla birlikte alçı siva üzerine kalemişi süslemeli bir erken dönem örneğidir. Dikdörtgen plânlı ana mihrap nişi içerisinde, boyalı süslemeyle gerçekleştirilen ikinci niş görünümü ve yine aynı tarzda yapılan kavsara kuşatma kemeri, Bursa Ulu Camii mihrabında dikkat çeken Selçuklu unsurlarıdır²⁷.

Edirne Eski Camii Mihrabı (Çizim: 6a-b / Fotoğraf: 6):

Caminin “yapım emri”, taç kapısı üzerinde yer alan inşa kitabesine göre Şevval 816 / Ocak 1414 yılında Sultan Çelebi Mehmed tarafından verilmiştir²⁸.

Caminin mihrabı, onarımlar sonrasında özgünlüğünü büyük ölçüde kaybetmiştir. 1745’de yangın ve 1752’de geçirdiği deprem sonrasında ağır hasara uğrayan Cami, Sultan I. Mahmud döneminde, 1753’de kapsamlı bir onarım görmüştür²⁹. Yapının 1863’de ikinci bir onarım geçirdiği bilinmektedir³⁰. Bu onarımlarda mihrap alçı siva ile kaplanarak, barok karakterli kalemişleriyle süslenmiştir³¹. Caminin yakın tarihlerde geçirdiği onarım sonrasında mihrabın, bugünkü halini aldığı bilinmektedir. Alçı siva üzerine yapılan kalemişleri kazınmış, taç kısmında kırılan parçalar tamamlanarak, mermer kaplamada sağlamlaştırma ve kısmi yenilemelere gidilmiştir.

Kible duvarı ortasında, kuzey girişi aksında yer alan mihrap, iç mekâna doğru doğuda 51 cm. ve batıda ise 86 cm. çıkıntı yapmaktadır. Mihrap nişinin dış cephe çıkıntısı yoktur.

→ →

mihrabın Sultan Abdülmecid devrinde “Ressam Tefik Paşa” tarafından yapılan barok tezyinat ile eski karakterini kaybettiğini belirtmektedir (Yücel 1963: 121).

25 Çetintaş 1952: 61.

26 Top 1997: 66.

27 Goodwin 1971: 53.

28 Karamağaralı 1971: 332-334; Onur 1972: 80-81; Dijkema 1977: 15-17; Tüfekçioğlu 2001: 111-115.

29 Ayverdi 1972: 159-160.

30 Karamağaralı 1971: 332.

31 Karamağaralı 1971: 331; Ayverdi 1972: 158’de 255. Resim; Top 1997: 75-76.

Mihrapta gri damarlı beyaz mermer kullanılmıştır. Bağlayıcı malzeme kireç harcıdır. Alınlıktaki yazı panosu ve mihrabın batı kenarında görülen boyalı süslemeler yenilenmiştir. Söz konusu boyalı süslemelerin ortasında, Kâbe'nin "Rukn-i Yemanî" denilen köşesinden getirilmiş küçük bir taş parçası gömüldür³². Mihrapta silme ve mukarnas işçiliklerinin yanında oyma ve özgün olmakla birlikte kalemşi tekniğinde yapılmış süslemeler görülmektedir.

524 x 890 cm. ölçülerinde mihrap; taç, çerçeve, alınlık, köşelik, çift kavsara ve çift niş ile köşe sütuncelerinden meydana getirilmiştir.

Edirne Eski Camii mihrabı, özgün cephe kompozisyonunu büyük ölçüde yitirmiş olmakla birlikte klâsiğe yakın taç ve çerçeve tasarımları ile dikkat çeken bir erken Osmanlı uygulamasıdır. Beyaz mermer malzemedeki yapılan bu mihrapta, çift niş ve zar tipi sütunce kaideleri, Selçuklu mihrapları ile bağdaştırılabilecek ayrıntılardır.

Bursa Yeşil Camii Mihrabı (Çizim: 7a-b / Fotoğraf: 7):

Cami, taç kapısı üzerinde yer alan inşa kitabesine göre 822/1419 yılında, Sultan Çelebi Mehmed tarafından tamamlanmıştır³³.

Günümüze ulaşana kadar çok sayıda tamir gören yapı³⁴, 1854 depreminde sonra Fransız mimar-restoratör Léon Parvillée tarafından onarılmıştır³⁵. Mihrabın çerçeve, niş ve sütunce bölümlerinde zaman içerisinde farklı etkenlere maruz kalarak, aşınıp bozulmaya uğramış veya taç kısmında olduğu gibi yüzeyden kopmuş, çini parçalar görülmektedir³⁶. Ayrıca taç bölümünde, harç malzeme ile tamamlama ve yapııştırma şeklinde yapılmış kötü onarımlar dikkat çekmektedir. Çerçevenin batı kuşağının üst kısmında meydana gelen ayrılma ise tehlikeli boyuttur. Çerçeve üzerinde, kandil ve mum bağlantılarına ait madeni parçalar mevcuttur.

Kible duvarı ortasında, kuzey girişi aksında yer alan mihrap, iç mekâna doğru 22 cm. çıkıntı yapmaktadır. Dış cephede vurgulanmayan mihrap, alt sıra pencerelerinin mermer söveleri ile bitişik düzenlenmiştir. Mihrabın yapım tarihi ile doğrudan ilgili bir kitabesi bulunmamakla birlikte, sağdaki sütuncenin üzerinde celf sülüs hatla yazılmış, isimsiz "Tebrizli ustalar" kitabesine yer verilmiştir. Kitabe şöyledir:

32 Yayınlarda bu kutsal taşın Camii'nin inşaatı esnasında Edirne'ye getirildiği ve "mihrap ile minber arasındaki pencere"ye yerleştirildiği belirtilmektedir (Peremeci 1940: 55; Karamağaralı 1971: 335; Ayverdi 1972: 158); Bu konuyla ilgili olarak ayrıca bk. Tosyavî-zâde 1994: 43.

33 Tüfekçioğlu 2001: 135-140.

34 Ayverdi 1972: 49-54.

35 Parvillée 1864: 16, Fig: 14-15.

36 E.H. Ayverdi, mihrap çerçevesinin sağ tarafındaki tahribat hakkında cami müezzinlerinin verdiği bilgiyi şu şekilde aktarmaktadır: "... mihrâbın sağ tarafında, yerden 2.00 m. kadar yerinde büyük berât-ı mum 1300 (1893) târihlerinde bir gece tutuşarak devrilib çinileri patlatmış, bu kısım boya ile sathen ta'mir olunmuşdur. Ma'mafih yer yer çini izleri ta'mirlerin altında görülmektedir (Ayverdi 1972: 68)". Yangında, çerçevenin batı kuşağının alt kısmındaki çini süsleme yok olduğundan, bu bölümde çinilerin motif-kompozisyon ve renk özelliklerine sadık kalınmadan yapılmış kalemşi tekniğinde uyarlamalar ve kötü işçilikli taklit çini kullanımı söz konusudur.

Okunuşu: *Amile üstâdân-i Tebrîz.*

Anlamı: *(Bu eseri) Tebrizli ustalar yaptı³⁷.*

Orta kubbenin alt kısmında, hünkâr mahfilî üzerine konmuş usta/nakkaş kitabesine³⁸ göre caminin bütün süsleme programının sorumlusu "Ali bin İlyâs Ali"dir³⁹.

Hünkâr mahfilinde bulunan bir diğer usta kitabesi de, çini süslemede emeği geçen "Muhammed el-Mecnûn"a aittir⁴⁰.

Bu usta kitabelerinden anlaşıldığına göre caminin süsleme işleri Nakkaş Ali bin İlyas Ali'nin yönetiminde bir usta grubu tarafından gerçekleştirilmiştir. Bunlar arasında "Tebrizli ustaların" bulunması ise, Nakkaş Ali'nin bu sanatı Ankara Savaşı'ndan (1402) sonra Timurlular tarafından götürüldüğü Maverâünnehir'de ilerleterek ün kazanması ve memleketine geri dönüşünde, beraberinde Anadolu'ya sürüklediği İran'lı sanatkârlarla ilgili olmalıdır⁴¹.

Çinili mihrapta, yapıstırıcı malzeme olarak kireç harcı kullanılmıştır. Mihrap elemanlarına göre hazırlanmış değişik biçim ve ölçülerdeki çiniler, renkli sır (cuerda seca) tekniğinde üretilmiştir. Düz plaka çinilerle birlikte, çini hamurunun kalıplanmasıyla yapılmış kabartma geometrik-bitkisel kompozisyonlu bordür ve mukarnaslar yüksek kalitededir⁴². Çini süslemede; kobalt mavisi, firuze, beyaz, sarı (düz veya altın yaldızlı), fıstık yeşili ve mor (açık mor ya da patlıcan moru) renkli sırlar kullanılmıştır. Konturlar, siyah veya kırmızı hamur rengindedir.

628 x 1068 cm. ölçülerinde mihrap; taç, çerçeve, alınlık, köşelik, kavsara, niş ve sütuncelerden oluşmaktadır.

Bursa Yeşil Camii mihrabı, renkli sır tekniğinin Anadolu'daki erken tarihli örneklerindedir. Kitabelerinden de anlaşıldığı gibi Bursa'ya Ankara Savaşı (1402) sonrasında İran üzerinden taşınan bu teknik, Selçuklu devri çini mozaik uygulamalarının daha ileri bir aşaması olarak nitelendirilmektedir. Bursa Yeşil Camii ve Türbe mihrapları ile benzer cephe özelliklerine sahip diğer renkli sırlı çini mihraplar, Karaman İbrahim Bey İmareti (1433) ile Edirne Muradiye Camii (1436) mihraplarında karşımıza çıkmaktadır. Ancak Bursa Yeşil Camii mihrabındaki "Tebrizli ustalar" kitabesi ve yine Türbe mihrabının niş içinde ikinci niş tasviri ve kandil motifi, 13. yüzyıl Kaşhan örnekleri ile daha yakın ilişkiler sergilemeleri bakımından önem arz etmektedirler⁴³.

Merzifon II. Murad Camii Mihrabı (Çizim: 8a-b / Fotoğraf: 8):

Caminin inşası, kuzey giriş kapısı üzerinde yer alan kitabeye göre

37 Tüfekçioğlu 2001: 161-162.

38 Tüfekçioğlu 2001: 149.

39 Taeschner 1932: 164-167; Aslanapa 1986: 42; Necipoğlu 1990: 136; Özbek 2002: 350-351.

40 Tüfekçioğlu 2001: 143-144.

41 Öney 1976: 75; Yetkin 1986: 209; Özbek 2002: 350-351.

42 Yetkin 1986: 213.

43 Bakırer 1976: 21.

830/1426-27'de, Sultan II. Murad tarafından emredilmiştir⁴⁴.

Yapının geçirdiği onarım ve yenilemelerde harim döşemesi dolgu yapılmak suretiyle yükseltilmiş ve buna bağlı olarak mihrabın yaklaşık 120 cm. yüksekliğindeki alt kısmı döşeme altında kalmıştır⁴⁵. Ayrıca mihrap yüzeyi beyaz renkte yağlı boyayla boyanarak, çerçeve silmeleriyle birlikte yazı kompozisyonlarının bir bölümü altın yaldızlı boyayla, çirkin bir şekilde renklendirilmiştir.

Mihrap, kible duvarı ortasında, kuzey giriş kapısı-orta sahin aksı üzerinde yer almaktadır. Harime doğru 28 cm. çıkıntı yapan mihrap, dış cephede belirtilmemiştir.

Tamamen alçı malzemeden yapılan mihrap, dişi ahşap kalıplara dökülen alçı blokların beden duvarına kaplanmasıyla oluşturulmuştur⁴⁶.

Bugünkü durumu itibarıyla 313 x 331 cm. ölçülerindeki mihrap; taç, çerçeve, köşelik, kavsara, niş ve sütuncelerden meydana gelmektedir.

Merzifon II. Murad Camii mihrabı, alçı kalıplama tekniğinde yapılmış bir erken Osmanlı örneğidir. Bu bölgede benzer karakterde bir diğer alçı uygulama Çorum-Osmancık Koca Mehmet Paşa Camii (1431) mihrabında karşımıza çıkmaktadır.

Edirne Muradiye Camii Mihrabı (Çizim: 9a-b / Fotoğraf: 9):

Kaynaklarda, Sultan II. Murad tarafından "mevlevihâne" olarak yaptırıldığı belirtilen⁴⁷ Cami, taç kapısı üzerindeki inşa kitabesine göre 839/1436 yılına tarihlendirilmektedir⁴⁸.

Cami, gevşek zeminli küçük bir tepe şeklindeki arazi üzerinde bulunmasından dolayı, özellikle yıkıcı depremlerde ağır hasara uğramış ve günümüze ulaşana dek çeşitli onarımlar geçirmiştir. Yapının 1165/1752 depreminde hasar gördüğü ve 1166/1753'de tamir ettirildiği tarihi kaynaklarda bildirilmektedir⁴⁹. Bu onarımlarda mihraba da müdahale edilmiş ve çini kaplamada, yukarıdan aşağıya doğru oluşan derin çatlaklar, harç malzemeye sağlamlaştırılmıştır⁵⁰. Günümüzde sürdürülmekte olan onarım çalışmalarında da, mihrap yüzeyinin temizlenerek, derz ve arkası boşalan çini plakalara, hidrolik harç ve enjeksiyon yöntemiyle sağlıklaştırma yapıldığı görülmektedir.

Kible duvarı ortasında, kuzey girişi aksında yer alan mihrap, iç mekâna doğru 19 cm. çıkıntı yapmaktadır. Dış cephe çıkıntısı yoktur. Mihrabın pahlı

44 Tüfekçioğlu 2001: 193-194.

45 Ayverdi 1972: 526.

46 Karaçağ 2002: 249.

47 Gökbilgin 1993: 91; Evliya Çelebi 1999: 253; Ayverdi 1972: 406-407; Abdurrahman Hibrî 1999: 24; Tosyavî-zâde 1999: 75-77.

48 Tüfekçioğlu 2001: 224-229; tarihlendirme hakkında ayrıca bk. Tosyavî-zâde 1999: 76-77; Peremeci 1940: 58; Onur 1972: 106-107; Dijkema 1977: 23-24; Ayverdi 1972: 458-459; Top 1997: 125; Özbek 2002: 394.

49 Onarım tarihi hakkında bk. Tosyavî-zâde 1999: 75-77; Peremeci 1940: 58; Onur 1972: 108; Ünver 1952: 10.

50 Ayverdi 1972: 409.

çerçeve bordürleri ile alt sıra pencerelerinin çini pervazları bitişiktir. Mihrabın yapım tarihi veya ustası ile doğrudan ilgili bir kitabesi bulunmamakla birlikte, mihrabı üç yönden kuşatan yazı bordürünün alt kısmında, her iki yanda yer alan; "(sülüs) *Allahümme tehkabel minne'sultân Murâd Hân (kûfi) bin Muhammed bin Bâyezîd Hân naşarahu'llâh*⁵¹" ibaresi, bir bâni kitabesi olarak dik-kat çekmektedir.

Tamamen çini kaplama mihrapta, yapıştırıcı malzeme olarak beyaz kireç harcı kullanılmıştır. Mihrap çinileri, "mavi-beyaz" ve "renkli sırlı" olmak üzere iki ayrı teknikte üretilmiştir⁵². Şeffaf sırlı mavi-beyaz çinilerden teşkil edilen mukarnaslı kavsara ile birlikte, kabartma-geometrik kompozisyonlu çerçeve bordürü ileri bir seviyeye işaret etmektedir. Renkli sırlı çinilerde hakim renkler olarak; sarı, beyaz, mor, mavi ve yeşilin tonları sayılabilir. Konturlar siyahtır. Mihrap elemanlarına göre hazırlanmış çini plaka ve diğer muhtelif parçalar, beyaz kireç harcıyla yüzeye yapıştırılmışlardır⁵³.

382 x 679 cm ölçülerinde mihrap; taç, çerçeve, alınlık, köşelik, kavsara, niş ve sütuncelerden meydana getirilmiştir.

Edirne Muradiye Camii mihrabı, Bursa Yeşil Camii (1419) ve Türbe mihraplarından sonra erken Osmanlı döneminde gerçekleştirilen Doğu ekolündeki bir diğer önemli çini mihraptır. Mihrapta, renkli sırlı çinilerin yanında, İznik tipi mavi-beyaz grubu çinilerin de kullanılışı, Osmanlı çiniciliğinin 15. yüzyıl ortalarına doğru önemli üretilere sahne olduğunu göstermektedir. Bu gelişim, üslûp ve motif repertuarı bakımından da takip edilebilmektedir.

Edirne Üç Şerefeli Camii Mihrabı (Çizim: 10a-b / Fotoğraf: 10):

Cami, farklı giriş kapıları üzerine yerleştirilmiş dört ayrı kitabesine göre 841-851 / 1437-1447 yılları arasında, Sultan II. Murad tarafından inşa ettirilmiştir⁵⁴.

Yapı, 17 Ramazan 1165 / 29 Temmuz 1752'de meydana gelen büyük Trakya depreminde ağır hasara uğramış ve son cemaat yeri orta kemerinin iki yanında yer alan onarım kitabesine göre, Sultan III. Mustafa tarafından 1177/1763-64'te tamir ettirilmiştir⁵⁵. Cami 1911'de bir tamir⁵⁶ daha görmüş ve son olarak da 1998'de başlatılan ve günümüzde halen avlu ve dış cephe-lerde devam ettirilen bir onarım sürecine girmiştir. Son onarımlarda, mihrap yüzeyinde silim tekniğinde temizlik yapılarak, alınlıktaki hat kompozisyonu yenilenmiştir. Yine mihrabın belirli noktalarında meydana gelen çatlak ve kopmalar

51 "Yâ Rabbi! (Bu eseri ve hayrı) Bâyezîd Han'ın oğlu Mehmed Han'ın oğlu Sultan Murad'dan -yardımı bol olsun- kabul et." (Tüfekçioğlu 2001: 225-228).

52 Riefstahl 1937: 249-281; Aslanapa 1965: 17; Kuban 2007: 112-114.

53 Öney 2003: 707-708.

54 Peremeci 1940: 56-57; Onur 1972: 111-116; Dijkema 1977: 26-29; Ayverdi 1972: 458-459; Tüfekçioğlu 2001: 274-281; Özbek 2002: 471-472.

55 Onarım keşfinde, "*Mihrab üstündeki hattın altınının yapılması mermerinin ağartılması* (Ayverdi 1972: 425)" olarak belirtilen bir onarım kalemi bulunmaktadır.

56 Tosyavî-zâde 1999: 55.

tamir edilmiştir. Sütunçe çevrelerinde, kırmızı ve koyu yeşil renkli boyalarla yapılmış renklendirmeler özgün değildir. Çerçeve üzerine, aydınlatma araçlarını bağlamak için sabitlenen demir kanca ve halkalar günümüzde kullanılmamaktadır. R.O. Tosyavî-zâde'nin, Evliya Çelebi'ye dayanarak iddia ettiği "çini kaplama" hakkında ise herhangi bir belge bulunmamaktadır⁵⁷.

Kible duvarı ortasında, kuzey girişi aksında konumlanan mihrap, iç mekana doğru 15 cm. çıkıntılıdır. Dış cephede çıkıntısı yoktur. Mihrap çerçevesi iki yanda, alt sıra pencere sövelerine bitişiktir. Secde döşemesi, mihrap önünde bir seki ile 27 cm. yükseltilmiştir.

Mihrabın ana yapım malzemesi gri damarlı beyaz mermer olup, sütunçe gövdelerinde koyu yeşil renkli konglomera kullanılmıştır. Bağlayıcı malzeme kireç harcıdır. Çerçeveli yazıda siyah ve altın yıldız renkli boyalar görülür. Şamdan ve mumluklara ait demir kancalar, yuvalarına kurşun akıtılmak suretiyle sabitlenmişlerdir. Mihrapta silme ve basit tipte mukarnas işçilikleri ile birlikte oyma tekniğinde yapılmış süslemeler vardır. Kalemîşi yazı panosu, onarımlarda yenilenmiştir.

465 x 788 cm ölçülerinde mihrap; taç, çerçeve, alınlık, köşelik, kavsara, niş ve sütuncelerden oluşmaktadır.

Edirne Üç Şerefli Camii mihrabı, erken dönem uygulamaları arasında, malzeme-teknik ve tasarım özellikleri itibâriyle klâsiğe geçiş özellikleri gösteren bir örnektir. Mihrabın cephe kompozisyonunda izlenen yalın anlayış bunun en belirgin göstergesidir.

Değerlendirme:

Yapıdaki Yerleri: Erken Osmanlı selâtin cami mihrapları, Türk mimarisindeki kubbe örtülü plân şemalarında uygulanan genel usûle göre, kible duvarı ortasına, kuzey girişi aksına yerleştirilerek, niş derinliği duvar kalınlığı içerisinde çözümlenmiştir. İç mekânda ise kullanılan malzemenin yanı sıra mihrap ile harim arasındaki boyutsal ilişki nispetinde bir çıkıntı oluşabilmektedir. Cami zemininin mihrap önünde bir basamak kadar yükseltilmesi de Osmanlı mimarisinde izlenen akustik işlevli uygulamalar arasındadır.

Mihrap Önü Mekânları: Erken dönem zaviyeli camilerinden; Bursa'da Orhan Camii, Hüdavendigâr Camii, Yıldırım Camii ve Yeşil Cami'de mihrabın bulunduğu bölüm, orta sofaya açılan bir eyvan niteliğinde olup, bu bölüme birkaç basamaklı merdivenle çıkılmaktadır. Aynı plân tipindeki Edirne Muradiye Camii'nde ise mihrap eyvanı ile önündeki sofa ve yan kanatlar arasında kot farkı uygulamasına gidilmemiştir. Bu uygulamalardan Bursa Hüdavendigâr Camii mihrabı, ana eyvana açılan dışta beş kenarlı ve içte dikdörtgen plânlı bir girinti içerisine yerleştirilmiş olmasıyla ayrıca dikkat çekmektedir⁵⁸.

⁵⁷ Tosyavî-zâde 1999: 55.

⁵⁸ Kuran 1986: 114; Açıkgözoğlu 2002: 6-12.

Erken Osmanlı mimarisinde “eş değerde çok üniteli=ulu cami” tipinin belli başlı örnekleri olarak bilinen Bursa Ulu ve Edirne Eski camilerinde zemin döşemesi, onarımlar sonrasında değişmiş olmakla birlikte mihrap önünde bir basamak yükselmektedir. Ahşap direkli bir taşra camisi olarak plânlanan Merzifon II. Murad Camii’nde ise mihrap, sonradan yükseltilen harim zemininden yaklaşık 120 cm. gömük kalmıştır. Erken dönemin sonunda, merkezi kubbeli mekân gelişimi içerisinde bir dönüm noktası olarak değerlendirilen Edirne Üç Şerefeli Camii’nde, mihrap-minber bölümünün klâsik tarzda bir basamak kadar yükseltildiği görülmektedir.

Cami Kible Cephesi-Mihrap İlişkisi: Erken dönem Osmanlı selâtin cami mihraplarının dış cephe çıkıntıları yoktur. Dolayısıyla bu dönem yapılarının yalın tutulan kible cephesi kompozisyonlarında, mihrapların doğrudan yaptıkları bir katkı, tarafımızca da saptanamamıştır⁵⁹.

Malzeme ve Teknik: Erken dönem Osmanlı selâtin camilerinde, alçı başta olmak üzere çini ve mermer malzemelerden yapılmış mihraplar da bulunmaktadır.

Alçı: Bursa bölgesinde yer alan Hüdavendigâr Camii, Yıldırım Camii ve Ulu Cami mihrapları, duvarı teşkil eden taş veya tuğla malzeme üzerine alçı sıvayla gerçekleştirilmiş 14. yüzyıl uygulamalarıdır. Her üç mihrapta da izlenen boyalı süslemelerin özgünlükleri hakkında elimizde kesin bir bilgi bulunmamaktadır.

Erken dönemde alçı kalıplama tekniğiyle oluşturulmuş selâtin cami mihraplarıyla; Bursa Orhan Camii, Bergama Yıldırım Camii ve Merzifon II. Murad Camii’nde karşılaşılmaktadır. Beylikler devriyle çağdaş bu uygulamalar ile Ankara bölgesine has alçı mihraplar arasında, elamanların biçimlendiriliş ve süsleme kompozisyonları bakımından yakın ilişkiler kurulabilir⁶⁰.

Çini: Osmanlı çini sanatında renkli sır tekniğinin kullanıldığı ilk mihrap örnekleriyle Bursa Yeşil ve Edirne Muradiye camilerinde karşılaşılır. Bu iki örnek, Bursa Yeşil Camii mihrabının sağ tarafındaki sütuncesi üzerinde yer alan “Tebrizli ustalar” kitabesine göre, Anadolu’ya Ankara Savaşı’ndan (1402) sonra gelen doğulu sanatkârlara mâl edilmektedir. 15. yüzyılın ilk yarısında renkli sır tekniğinin kullanıldığı diğer örnekler olarak, Bursa Yeşil Türbe mihrabı ile günümüzde İstanbul Türk-İslam Eserleri (Çinili Köşk) Müzesi’nde sergilenmekte olan Karaman İbrahim Bey İmareti’ne (1433) ait mihrap gösterilebilir⁶¹. Edirne Muradiye Camii mihrabında, renkli sır tekniğiyle üretilen çinilerden başka, çerçeve ve kavsara bölümlerinde şeffaf sırlı mavi-beyaz çiniler de kullanılmıştır.

Mermer: Erken dönemde Edirne Eski ve Üç Şerefeli camilerinin mihrapları dışında mermer malzemenin kullanıldığı başka bir örnek bulunmamaktadır. Her iki mihrabın da ana yapı malzemesi beyaz mermer olup, Edirne Eski Camii

59 Top 1997: 241-243.

60 Eskici 2001; Karaçağ 2002.

61 Dülgerler 2006: 276.

mihrabı zaman aşımı ve onarımlar sonrasında özgün görünümünü büyük ölçüde yitirmiştir. Edirne Üç Şerefeli Camii mihrabında ise klâsik tarzda, gövdeleri yekpare konglomera türü koyu yeşil renkli mermerden teşkil edilmiş köşe sütuncelerine rastlanılmaktadır. Bu mihraplarda, silme ve mukarnas işçilikleri ile birlikte oyma ve boyama tekniklerinde yapılmış süslemelere de yer verilmiştir.

Elemanlar: Erken dönem Osmanlı selâtin cami mihrapları başlıca; taç, çerçeve, alınlık, köşelik, kavsara, niş ve köşe sütuncelerinden oluşmaktadır (Tablo: 1-7).

Taç: Mihrapların taç tasarımlarında üç farklı uygulamaya gidilmiştir (Tablo: 1). Bunlar, silme ya da düz kenarlı saçak tablası şeklindeki düzenlemelerden başka, tepelik dizilerinden oluşan dikdörtgen tasarımlar ve üçgen biçimlerinden meydana getirilen taç kompozisyonları olarak gruplandırılabilir⁶².

Silme ya da düz kenarlı saçak tablası şeklinde düzenlenmiş taç tasarımlarına; Bursa Ulu Camii ve Merzifon II. Murad Camii mihraplarında rastlanılmaktadır.

Tepelik motiflerinden oluşan dikdörtgen görünüşlü taçlar; Bergama Yıldırım Camii, Bursa Yeşil Camii ve Edirne Muradiye Camii mihraplarında kullanılmıştır.

Üçgen biçimlerinden meydana getirilen klâsik tarzda düzenlemeler; Bursa Yıldırım Camii, Edirne Eski Camii ve Edirne Üç Şerefeli Camii mihraplarında karşımıza çıkmaktadır. Tam ve yarım parçalar halindeki üçgenlerden oluşan bu taç kompozisyonlarını tepede palmet kesimleri nihayetlendirmektedir⁶³.

Çerçeve: Erken dönem Osmanlı selâtin cami mihraplarında malzeme türlerine göre değişiklik gösteren çerçeve tasarımları izlenmektedir (Tablo: 2). Alçı ve çini mihraplarda bitkisel, geometrik, mukarnas ve yazı süslemeli bordürlerle düzenlenen çerçeveler kullanılırken, mermer uygulamalarda içbükey, dışbükey ve düz silmelerden oluşturulan çerçeve tasarımlarıyla karşılaşılmaktadır⁶⁴.

Bitkisel, geometrik, mukarnas ve yazı süslemeli bordürlerle düzenlenen çerçeveler; Bursa Orhan Camii, Bursa Hüdavendigâr Camii, Bergama Yıldırım Camii, Bursa Yıldırım Camii, Bursa Ulu Camii ve Merzifon II. Murad Camii alçı mihrapları ile Bursa Yeşil ve Edirne Muradiye camilerinin çini mihraplarında görülmektedir.

İçbükey, dışbükey ve düz silmelerle düzenlenen erken dönem çerçeve tasarımları Edirne Eski ve Üç Şerefeli Cami mihraplarında izlenir. Edirne Eski Camii mihrabında niş, ters "U" biçimli çerçeve silmeleriyle üç yönden, Üç Şerefeli Cami mihrabında ise dört yönde dolaşan silmelerle çerçevelenmiştir.

Alınlık: Erken Osmanlı selâtin cami mihraplarında, çerçeve ile köşelik bölümleri arasına yerleştirilmiş dikdörtgen yazı çerçeveleri ile düzenlenen alınlık-

62 Ethem Paşa 1873: 19, Planche XVII (Fig. 3-4).

63 Ettinghausen 1996: 343-344.

64 Ethem Paşa 1873: 17, Planche I - 1bis (Fig. 1-9) (Fig 1-5).

lar karakteristiktir (Tablo: 3). Bu çerçeveler, ince silmelerle kuşatılarak mihrap yüzeyinden çıkıntılı ya da içerlek tutulmuşlardır. Çerçeve içerisindeki yüzeyel oyma yazı kompozisyonlarında, zemin rengi genellikle siyah veya koyu yeşil olmak üzere hat süslemeleri altın yıldız -ışlıdır⁶⁵- boyalıdır. Bunların dışında kalemişi veya renkli sır tekniğiyle gerçekleştirilmiş uygulamalara da rastlanılmaktadır. Yazı kompozisyonlarında celi sülüs hat başta olmak üzere, erken tarihli örneklerde kûfi de kullanılmıştır.

Erken Osmanlı selâtin cami mihraplarının alınlık bölümlerini teşkil eden çerçeveli yazılarda daha çok “Al-i İmran Suresi 37. Ayet” geçmektedir. Bu mihrap ayetinden başka, diğer Kur’an ayetlerinin de yer aldığı alınlık çerçeveleri bulunmaktadır.

Çerçeve içerisinde “Al-i İmran Suresi 37. Ayet”in yazılı olduğu alınlıklar; Bursa Hüdavendigâr Camii, Bursa Yıldırım Camii, Edirne Eski Camii, Bursa Yeşil Camii ve Edirne Üç Şerefeli Camii mihraplarında yer almaktadır. Bursa Hüdavendigâr Camii mihrabında kûfi, diğer örneklerde ise sülüs hat kullanılmıştır. Bursa Yeşil Camii’nin renkli sır tekniğindeki çini mihrabında alınlık panosu, üstte beyaz kûfi ile altta altın yıldız işli celi sülüs istifinden meydana getirilmiştir. Aynı tekniğin izlendiği bir diğer çini mihrap örneği olan Edirne Muradiye Camii mihrabında bu kez “Al-i İmran Suresi 16.-19. Ayet’ler”, kobalt mavisi zemin üzerine beyaz celi sülüs ve sarı renkte kûfi hatla işlenmiştir. Bursa Ulu Camii mihrabı alınlığında ise “Cin Suresi 18. Ayet’i” içeren yüzeyel oyma çerçeveli yazı içerisinde, altta 1275/1858-59 tarihi geçmektedir. Erken dönemden; Bursa Orhan Camii, Bergama Yıldırım Camii ve Merzifon II. Murad Camii mihraplarında ise çerçeve ile köşelik arasında bir alınlık bölümü düzenlenmemiştir.

Köşelik: Erken Osmanlı selâtin cami mihraplarında çerçeve, alınlık ve kavsara bölümleri arasında kalan üçgen biçimli köşelikler kullanılmıştır (Tablo: 4). Bu üçgen köşeliklerin iç kenarları kavsara ağzına göre biçimlenmektedir⁶⁶. Köşelikler genellikle ince silmelerle kuşatılarak, mihrap yüzeyinden hafif çıkıntı yapan tablalar halinde düzenlenmişlerdir. Bunun dışında çerçevesiz, düz yüzeyli köşelik uygulamalarına da rastlanılmaktadır. Kavsarayı iki yandan saran üçgen köşelikler, ortada çoğunlukla kesintisiz birleşmekle birlikte bir süs ögesi veya tepe nişi ile iki eş parçaya da ayrılabilir.

Osmanlı selâtin cami mihrap köşeliklerinin, mermer uygulamalarda süslemesiz bırakılmalarına karşılık, erken dönemde yapılan alçı ve çini mihraplarda bakımlı kompozisyonlarla süslandıkları görülmektedir. Ayrıca belirli mihrapların köşeliklerinde kabara, madalyon ya da gülçeler yer almaktadır.

Bakımlı kompozisyonlar halinde bitkisel süslemeli köşelikler; alçı sıva üzerine kalemişi olarak Bursa Orhan Camii, Hüdavendigâr Camii, Yıldırım Camii

65 Hat sanatında altın yıldız varakla yapılan renklendirmeler, mihrap alınlıklarında izlenen yazı süslemelerinde de kullanılmış olmakla birlikte son onarımlarda bunlar çoğunlukla altın yıldız boyayla renklendirilmişlerdir.

66 Ethem Paşa 1873: 19, Planche XVI (Fig. 1-3).

ve Ulu Cami mihraplarında ve kalıplama tekniğinde geometrik kompozisyonlu olarak Merzifon II. Murad Camii mihrabında izlenmektedir. Alçı kalıplama tekniğindeki Bergama Yıldırım Camii mihrabının köşelikleri ise tamamen rokoko süslemelerle değiştirilmiştir. Renkli sır tekniğinde bitkisel süslemeli köşelikler; Bursa Yeşil Camii ve Edirne Muradiye Camii çini mihraplarında görülmektedir. Erken dönemde, Bursa Yıldırım Camii mihrabında süslemesiz ve Merzifon II. Murad Camii mihrabında ise çarkıfelek motifli kabalar kullanılmıştır. Bursa Hüdavendigâr ve Ulu Cami mihraplarında da natüremort kompozisyonlu, yeni madalyonlar göze çarpmaktadır. Mermer malzemeden yapılan Edirne Eski ve Üç Şerefeli camilerinin mihrapları ise süslemesiz köşeliklerle düzenlenmişlerdir.

Kavsara: Erken dönem Osmanlı selâtin cami mihraplarında; dört, beş, altı, yedi, sekiz, on ve on üç sıra mukarnas dolgulu kavsaralar kullanılmıştır (Tablo: 5).

Dört sıra mukarnas dolgulu kavsara: Edirne Üç Şerefeli Camii mihrabında görülür. Mukarnas izdüşümünde geometrik şema; tepe noktasında yedi kenarlı nişin kullanıldığı merkez açısı 30°'lik beş ana dilim ile ağız kenarlarında 15°'lik iki yarım dilimden meydana gelmektedir. Mukarnas sıralarının yatay profilleri, yarım oniki köşeli yıldız ve onikigenlerden oluşmaktadır.

Beş sıra mukarnas dolgulu kavsara: Edirne Eski Camii mihrabının ikinci nişi üzerinde, merkez açısı 22.50°'lik sekiz dilimden meydana getirilmiştir.

Altı sıra mukarnas dolgulu kavsara: Edirne Eski Camii mihrabının ana nişi üzerinde yer alır. Mukarnas izdüşümünde geometrik şema, 15°'lik oniki dilimden oluşmaktadır.

Yedi sıra mukarnas dolgulu kavsaralar: Bursa Orhan Camii, Bergama Yıldırım Camii ve Merzifon II. Murad Camii mihraplarında kullanılmıştır. Bursa Orhan Camii ve Bergama Yıldırım Camii mihraplarının mukarnaslı kavsaraları; merkez açısı 15°'lik oniki dilimle düzenlenmiştir. Merzifon II. Murad Camii mihrabında ise merkez açısı 22.50°'lik sekiz dilim vardır.

Sekiz sıra mukarnas dolgulu kavsaralar: Bursa Yıldırım Camii, Bursa Ulu Camii ve Edirne Muradiye Camii mihraplarında görülmektedir. Bursa Yıldırım ve Ulu Cami mihrap kavsaraları, 45°'lik dört dilimden meydana getirilmiştir. Edirne Muradiye Camii mihrabında, 22.50°'lik sekiz dilimden oluşan geometrik izdüşüm şeması izlenmektedir.

On sıra mukarnas dolgulu kavsara: Bursa Hüdavendigâr Camii mihrabında yer almaktadır. Mukarnas izdüşümünde geometrik şema, merkez açısı 45°'lik dört dilimden meydana gelmektedir.

Onüç sıra mukarnas dolgulu kavsara: Bursa Yeşil Camii mihrabında karşımıza çıkmaktadır. Mukarnas izdüşümünde geometrik şema, 18°'lik köşegenlerle oluşturulan on dilimle düzenlenmiştir.

Niş: Erken dönem Osmanlı selâtin camilerinde, yarım daire ve poligonal

plânlı mihrap nişlerinden başka, Selçuklu üslûbunu yansıtan dikdörtgen plânlı uygulamalar olarak “iç içe çift niş”le düzenlenmiş örnekler de mevcuttur (Tablo: 6). Bu özellikleriyle, 14. yüzyıl sonlarından Bursa Yıldırım Camii ve 1414’e tarihlenen Edirne Eski Camii mihrapları, iç içe çift nişle düzenlenmeleri bakımından ayrı bir önem taşırlar.

Erken dönem alçı mihraplarında, niş yüzeylerinde boyalı süslemelere rastlanılmasına karşın bunların özgünlükleri hakkında kesin bir bilginiz yoktur. Merzifon II. Murad Camii’nde mihrap nişinin büyük bir kısmı sonradan yükseltile zemin döşemesinin altında gömük kalmış olmakla birlikte, burada köşelik bölümüne benzer, kalıplama tekniğinde yapılmış geometrik süsleme kompozisyonlarının tekrar edildiği izlenmektedir. Çini uygulamalardan; Bursa Yeşil Camii mihrabında niş bölümünün ulama bitkisel kompozisyonla süslediği ve Edirne Muradiye Camii mihrabında niş kenarlarının üstte yazı ve altta bitkisel kompozisyonlu çini panolarla kaplandığı görülmektedir. Mermer malzemedeki yapılan Edirne Eski ve Üç Şerefeli camilerinin mihrap nişlerinde ise süslemeye gidilmemiştir. Bu dönem mihraplarında çoğunlukla, nişin alt kısmında dolaşan, çerçeve bölümüne ait silme ya da bordür kuşakları bulunmaktadır.

Erken dönem Osmanlı selâtin cami mihrapları içerisinde yarım daire plânlı niş uygulamasına sahip tek örnek Bursa Orhan Camii mihrabıdır.

Dikdörtgen plânlı nişler; Bursa Hüdavendigâr Camii, Bursa Yıldırım Camii, Bursa Ulu Camii ve Edirne Eski Camii mihraplarında kullanılmıştır. Bursa Yıldırım Camii mihrabının dikdörtgen plânlı ana nişi içerisinde 4.5 cm. derinliğinde, yüzeysel bir niş daha yer almaktadır. Edirne Eski Camii mihrabında ikinci niş, beş kenarlı poligonal bir tasarım gösterir.

Erken dönem selâtin cami mihraplarında; dört, beş veya yedi kenardan oluşan poligonal plânlı mihrap nişleriyle karşılaşmaktadır. Dört kenarlı niş yalnız Merzifon II. Murad Camii mihrabında görülmektedir. Beş kenarlı nişler; Bergama Yıldırım Camii ve Edirne Eski Camii mihrabı (ikinci niş) ile Bursa Yeşil ve Edirne Muradiye camilerine ait mihraplarda kullanılmıştır. Erken dönemin sonunda Edirne Üç Şerefeli Camii mihrabında, klâsik tarzda yedi kenarlı bir niş uygulanmıştır. Bergama Yıldırım Camii mihrabının da ilk yapımında yedi kenarlı bir nişle düzenlendiği söylenebilir.

Sütunce: Erken dönem Osmanlı selâtin cami mihrap sütunceleri, renkli mermer malzemedeki teşkil edilmiş bağımsız silindirik gövdeli sütunceler ile mihrap nişiyle bütünleşen silindirik gövdeli uygulamalar olarak iki ana grup altında değerlendirilebilir. Mihrap nişiyle bütünleşen silindirik gövdeli sütuncelerin, alçı ve çini mihraplardaki kullanımı daha çok yapısal zorunluluktan kaynaklanmaktadır.

Renkli mermer malzemedeki yapılmış bağımsız silindirik gövdeli sütunceler; Bursa Orhan Camii, Bursa Hüdavendigâr Camii, Bursa Yıldırım Camii ve Edirne Üç Şerefeli Camii mihraplarında kullanılmıştır.

Mihrap nişiyle bütünleşen silindirik gövdeli sütuncelerle; Bergama Yıldırım Camii, Bursa Ulu Camii, Edirne Eski Camii, Bursa Yeşil Camii, Merzifon II. Murad Camii ve Edirne Muradiye Camii mihraplarında karşılaşılmaktadır. Merzifon II. Murad Camii mihrabında yer alan farklı görünümdeki köşe sütuncelerinden doğudaki silindirik, batıdaki ise dört kenarlı, poligonal gövdelidir.

Erken dönem selâtin cami mihrap sütuncelerinde genel olarak bakışimli düzenlenmiş başlık ve kaideler bulunmaktadır (Tablo: 7). Mukarnaslı başlık ve kaidelerin dışında, içbükey ve dışbükey silmelerden meydana getirilenler, vazo biçimli olanlar ve ayrıca münferit tiplerde yapılmış başlık ve kaidelere de rastlanılmaktadır.

Bakışimli düzenlenen mukarnaslı başlık ve kaideler; Bursa Orhan Camii, Bursa Yıldırım Camii, Merzifon II. Murad Camii -sadece başlıklar- ve Edirne Muradiye Camii mihrap sütuncelerinde kullanılmıştır.

İçbükey-dışbükey silmelerden meydana getirilen başlık ve kaidelere; Bursa Ulu Camii mihrabı sütuncelerinde yer verilmiştir.

Vazo biçimli başlık ve kaideler; Bursa Yeşil Camii ve Edirne Üç Şerefeli Camii mihrap sütuncelerinde yer almaktadır.

Erken dönemde görülen münferit tipler olarak; Bursa Hüdavendigâr Camii mihrabında ince-uzun baklava dilimleriyle süslü sepet biçimli, Bergama Yıldırım Camii mihrabında ise köşeleri birer mukarnas bademiyle pahlı kübik şekilli sütun başlık ve kaideleri kullanılmıştır. Edirne Eski Camii mihrabının ana niş sütuncelerinde sepet, ikinci niş sütuncelerinde ise çan biçimli başlıklar görülmektedir. Kaideler, ana niş sütuncelerinde poligonal plânlı olup, kenar yüzeyleri alt kısımda ters tutulmuş badem ve yüzeysel nişlerle hareketlendirilmiştir. İkinci nişte ise “tepe üstü konmuş zar tipi” kaideler kullanılarak, bunlar her iki yönde de yatık “U” biçimli kılıflar içerisine alınmışlardır⁶⁷.

Oturtmalık: Osmanlı selâtin camilerinde, mihrap kütesi altında yüksek ve öne doğru çıkıntılı, belirgin bir oturtmalık bölümü yoktur. Bunun yerine, harimin kible duvarı eteğinde boydan boya uzanan duvar sekileri üzerine oturtulmuş mihrap çerçeveleri ya da nişin alt kısmında bir süpürgelik şeklinde dolaşan silme veya bordürlerle düzenlenmiş oturtmalık görünümleri ile karşılaşılmaktadır. Ayrıca mihrap mumluk ve şamdanlarına yönelik, duvar sekileriyle birleşik veya ayrı olarak plânlanan kaidelere de yer verilmiştir. Günümüzde, cami iç zemin kotlarının onarımlarda yükseltilmesi ve mihrap nişleri içerisine yerleştirilen ahşap secde yükseltilerden ötürü, oturtmalık işlevli bu seki ve mumluk-şamdan kaidelerinin kesin yükseklik ölçülerini tespit etmek zordur.

Erken Osmanlı selâtin camilerinde, kible duvarı eteğinde uzanan sekilerle düzenlenmiş oturtmalıklar; Bursa Orhan, Hüdavendigâr ve Ulu camileri ile Edirne Muradiye Camii mihraplarında görülmektedir.

67 Bakırer 1976: 82.

Çerçeve silme veya bordürlerinin nişin alt kısmından geçirilmesiyle oluşturulan oturtmalık görünümüleri; Bura Yıldırım ve Yeşil camileri ile Edirne Üç Şerefeli Camii mihraplarında izlenmektedir.

Erken Osmanlı döneminde, Bergama Yıldırım Camii ve Edirne Eski Camii mihraplarının herhangi bir oturtmalık yükseltisi bulunmamaktadır. Merzifon II. Murad Camii'nde ise mihrabın büyük bir bölümü sonradan yükseltilen zemin döşemesi altında kaldığından, burada nasıl bir düzenlemenin olduğu belirsizdir.

Süsleme: Erken Osmanlı selâtin cami mihraplarında bitkisel ve geometrik kompozisyonlarla birlikte mukarnas, yazı ve kullanım eşyalarından oluşan süslemelere rastlanılmaktadır.

Bitkisel Süsleme: Erken Osmanlı selatin cami mihraplarında bitkisel süsleme, rûmi ve hatayi grubu motiflerden oluşmaktadır.

Rûmi grubu motiflerin bordür süslemeleri dışında; ortabağ, tepelik ve açık-kapalı biçimli rûmiler ile düzenlenen yüzey süslemeleri şeklinde kullanıldığı kompozisyonlarla karşılaşmaktadır. Bunlara ilâveten lotus-palmet kesimleriyle düzenlenen taç kompozisyonları da bulunmaktadır.

Rûmi grubu motiflerle süslenen bordür kuşakları; Bursa Orhan Camii ve Bergama Yıldırım Camii mihrap çerçeveleri ile Bursa Yeşil Camii ve Edirne Muradiye Camii mihraplarının çerçeve ve sütunce bölümlerinde izlenmektedir. Edirne Muradiye Camii mihrabında köşelik bölümünü ters "U" biçiminde kuşatan ayrı bir bordürde çift dal üzerinde gelişen dilimli rûmiler kullanılmıştır. Bu örnekler arasından Bursa Yeşil ve Edirne Muradiye camilerinin mihrap çerçevelerinde, zengin çeşitlenmeli rûmi motiflerinin yazı, mukarnas, geometrik ve hatayi grubu kompozisyonlarla birlikte kullanımları özellikle dikkat çekmektedir.

Mihrap elemanlarına göre gelişen rûmi kompozisyonlu yüzey süslemelerine; Bursa Yıldırım Camii mihrabının sütunce kaidelerinde, Bursa Yeşil Camii mihrabının taç, köşelik, kavsara mukarnasları, niş ve sütunce kaidelerinde, Merzifon II. Murad Camii mihrabının mukarnaslı kavsarasının birinci sıra yüzeyel nişlerinde ve Edirne Muradiye Camii mihrabının taç, alınlık, köşelik, niş ve sütunce başlık ve kaideleri üzerinde yer verilmiştir. Mihrap elemanlarına göre gelişen rûmi kompozisyonlar; taç bölümünde, kavsara mukarnaslarında ve sütunce kaideleri üzerinde bir ortabağdan gelişen açık-kapalı rûmiler ve tepelik motiflerinden meydana getirilen tek birimli düzenlemelerdir. Köşelik ve niş bölümlerinde ise tek eksenli çok kurgulu düzenlemeler ile Bursa Yeşil Camii mihrap nişinde ulama ve Edirne Muradiye Camii mihrabının alınlık bölümünde yazı içerisinde dolgu motifleri olarak kullanılmış serbest kompozisyonlarla karşılaşabilmektedir.

Erken dönem selâtin cami mihraplarında rûmi grubunda bir diğer düzenleme şekli de lotus-palmet kesimlerinden meydana getirilen taç kompozisyonlarıdır. Bursa Yıldırım Camii mihrap tacı, tepede lotus-palmet kesimleriyle süslüdür. Edirne Eski ve Üç Şerefeli camilerinin mihrap taçları yalnız palmet kesim-

lerinden oluşmaktadır. Bergama Yıldırım Camii mihrabının taç kompozisyonu ise bir bordür şeklinde düzenlenen lotus-palmet dizisinden meydana getirilmiştir. Bursa Yeşil ve Edirne Muradiye Camii mihraplarının taçları, palmet kesimli çini tepelik dizilerinden teşkil edilmiştir.

Hatayi süsleme, bordür ve yüzey kompozisyonları olarak iki şekilde karşımıza çıkmaktadır. Erken dönemde hatayi süslemeli bordürlere; Bergama Yıldırım Camii mihrap çerçevesinde, Bursa Yeşil Camii mihrabının çerçeve ve alınlık bölümlerinde ve Edirne Muradiye Camii mihrabının çerçeve bölümünde yer verilmiştir. Mihrap elemanlarına göre gelişen yüzey kompozisyonları ise; Bursa Yeşil Camii mihrabının alınlık, köşelik ve kavsara bölümleri ile sütun başlık ve kaidelerinde, Merzifon II. Murad Camii mihrabının doğudaki sütun gövdesinde ve Edirne Muradiye Camii mihrabının köşelik bölümü ile kavsara mukarnasları üzerinde yer almaktadır. Bursa Yeşil ve Edirne Muradiye camilerinin mihrap köşeliklerinde rûmi ve hatayi üslûbu motifler, tek eksenli çok kurgulu bakışimli bir düzenlemeyle, aynı kompozisyonda birlikte kullanılmışlardır. Diğer mihrap elemanlarında ise sarmâl dallar ve birim kompozisyonlar hakimdir.

Geometrik Süsleme: Erken Osmanlı selâtin cami mihraplarının geometrik süsleme kompozisyonları üzerine başlıca iki ana şemadan bahsedilebilir. Bunlar; “tek eksende ritmik geçmeler ya da tekrarlardan oluşan düzenlemeler” ile “kırık çizgi, çember yayları veya çokgenlerden gelişen yıldız düzenlemeleri”dir⁶⁸. Bunlara ek olarak, birkaç örnekte “çarkifelek” motifleri de kullanılmıştır.

Erken dönem Osmanlı selâtin cami mihraplarından; Bergama Yıldırım Camii mihrabının çerçeve bordürlerinde, Bursa Yıldırım Camii mihrabının çerçeve kompozisyonunda, Edirne Eski Camii mihrabının (ikinci niş) sütun gövdesinde, Merzifon II. Murad Camii mihrap nişi ve batı taraftaki sütun gövdesinde, Edirne Muradiye Camii mihrap çerçevesinin ikinci bordürü ile alınlık ve kavsara bölümlerinde ve Edirne Üç Şerefeli Camii mihrabının sütun başlık ve kaidelerinde tek eksende ritmik geçmeler veya tekrarlardan oluşan geometrik düzenlemeler izlenmektedir.

Erken dönemde; Bursa Orhan Camii, Bergama Yıldırım Camii, Bursa Yeşil Camii ve Edirne Muradiye Camii mihraplarının çerçeve bordürlerinde kırık çizgi, çember yayları veya çokgenlerden gelişen yıldız düzenleri kullanılmış olup, Bergama Yıldırım, Bursa Yeşil ve Edirne Muradiye camilerinin mihrap çerçevelerinde, geometrik düzenlemelerin içerisine bitkisel motiflerin de katıldığı görülmektedir. Merzifon II. Murad Camii mihrabında ise, birbirinin tekrarı olan yıldız kompozisyonlarıyla, köşelik ve niş bölümleri süslenmiştir.

Türk sanatında kozmik anlam taşıyan motifler grubunda değerlendirilen çarkifelekler⁶⁹ erken Osmanlı döneminde, Merzifon II. Murad Camii mihrabının köşelik süslemesinde yer alan yıldız birimleri içerisinde görülmektedir.

68 Özbek 2002: 558-564.

69 Duran 2002: 165-167; Çaycı 2002: 23.

Mukarnas: İslam sanatına has üç boyutlu süsleme tekniği olarak mukarnas, erken Osmanlı selâtin cami mihraplarında kavsara dolgusu, çerçeve bordürü, sütun-sütun başlık ve kaideleri olmak üzere üç farklı biçimde kullanılmıştır⁷⁰.

Erken dönem Osmanlı selâtin cami mihrap kavsaralarının tamamı mukarnaslı olup, bunlar daha çok dikdörtgen plânlı nişler üzerinde geliştirilen, basit kuruluşlara sahiplerdir. Erken dönemde ayrıca; Bursa Orhan Camii, Bursa Yeşil Camii ve Edirne Muradiye Camii mihraplarının çerçeve bölümlerinde mukarnaslı bordür kuşakları dolaşmaktadır. Bu dönemde sütun başlık ve kaidelerinde kullanılan mukarnaslar için; Bursa Orhan Camii, Bursa Yıldırım Camii, Merzifon II. Murad Camii, Edirne Muradiye Camii ve Edirne Üç Şerefeli Camii mihrapları zikredilebilir.

Yazı: İslam mimarisinde dini temaların topluma yansıtılmasında yegâne araç olarak kullanılan yazı, mihraplarda da en sık rastlanılan süsleme unsurudur⁷¹. Bu bağlamda, erken Osmanlı selâtin cami mihraplarının yazı kompozisyonlarında Kur'an-ı Kerim'den alınan çeşitli sûre, ayet ve dini ibareler başta olmak üzere usta, tarih veya yaptırılan hakkında bilgi içeren inşa ya da onarım kitabeleriyle de karşılaşmaktadır. Yazı tipleri olarak, kûfi ve sülüs hattın hakim olduğu görülmekle birlikte, bazı mihraplarda kûfi ile sülüs aynı satırda birlikte istiflendiği özgün uygulamalar da bulunmaktadır.

Bursa Hüdavendigâr Camii mihrabının çerçeve bordürü ve alınlığında, Bursa Ulu Camii mihrabının çerçeve ve niş bölümlerinde; celi sülüs ile birlikte aynı satırda altlı-üstlü olarak Bursa Yeşil ve Edirne Muradiye Camii mihraplarının çerçeve, alınlık ve niş bordürlerinde ve yine bu tarzda Edirne Üç Şerefeli Camii mihrap alınlığında kullanılmış kûfi yazı kompozisyonlarıyla karşılaşmaktadır. Alçı siva üzerine kalemişi tekniğinde süslenen Bursa Hüdavendigâr ve Ulu Camii mihraplarının onarımlar öncesindeki özgün yazı süslemeleri hakkında kesin bir bilgi bulunmamaktadır. Bununla birlikte özgün örnekler olarak Bursa Yeşil ve Edirne Muradiye camilerine ait çini mihraplarda, aynı satırda istiflenen kûfi ve sülüs yazıların zeminlerinde dolgu motifi tarzında kullanılmış kıvrık dallar yer almaktadır. Bu iki mihrapta, kûfi harf uçlarının rûmi yapraklarla nihayetlendirilmesiyle meydana getirilen "çiçekli kûfi" kullanımı da izlenmektedir.

Osmanlı selâtin cami mihraplarında kullanılan en yaygın yazı türü sülüstür. Erken dönem mihraplarında kûfi ile birlikte olan kullanımlarına karşılık, klâsik ve geç dönem kompozisyonlarında tek başına sülüs hat hâkimdir.

Erken dönem Osmanlı selâtin cami mihrapları içerisinde; Bursa Orhan Camii mihrabı taç ve niş bölümlerinde, Bursa Hüdavendigâr Camii mihrap nişinde, Bergama Yıldırım Camii çerçeve bordüründe, Bursa Yıldırım Camii mihrabının çerçeve ve alınlık düzenlemelerinde, Bursa Ulu Camii mihrabında alınlık, köşe-

70 Ödekan 1988: 475-477.

71 Sülün 2006: 254-259.

lik ve niş bölümlerinde, Edirne Eski Camii mihrap alınlığında, Bursa Yeşil Camii mihrabının çerçeve ve alınlık kompozisyonlarında, Merzifon II. Murad Camii mihrap çerçevesinde, Edirne Muradiye Camii mihrabının çerçeve, alınlık ve niş bölümleri ile Edirne Üç Şerefeli Camii mihrap alınlığında sülüs yazılar kullanılmıştır.

Yazı kompozisyonlarının mihrap elemanlarındaki dağılımları çerçeve bordürleri ve alınlık bölümleri üzerinde ağırlık kazanmaktadır.

Osmanlı selâtin cami mihraplarının alınlık bölümlerinde kullanılan çerçeve yazılarda çoğunlukla “Al-i İmran Suresi 37. ve 39. Ayet’ler⁷²” yazılıdır. Bunun dışında erken dönemde, Bursa Ulu Camii mihrabının alınlık bölümünde “Cin Suresi 18. Ayet⁷³”, köşelikte “Âyet’el-Kürsî⁷⁴” ve niş kısmında “İhlas Sûresi⁷⁵” geçmektedir. Bursa Yeşil Camii mihrabının çerçeve bordürlerinde “Neml Suresi 27. ve Fetih Suresi 1-11. Ayet’ler⁷⁶” ile Edirne Muradiye Camii mihrabının niş bölümünde “Ahzab Sûresi 56. Ayet⁷⁷”e yer verilmiştir.

Erken Osmanlı döneminden Bursa Ulu Camii mihrap nişinin doğu-üst kısmında geçen kalemişi bir onarım-usta kitabesi, Bursa Yeşil Camii mihrabının batı (sağ) sütunucu üzerinde celi sülüs hatla yazılmış isimsiz “Tebrizli ustalar” kitabesi ve Edirne Muradiye Camii’nde mihrabı üç yönden kuşatan yazı bordürünün alt kısmında yer alan sülüs ve kûfi yazılı ibare, bir bâni kitabesi olarak dikkat çekmektedir.

Kullanım Eşyaları: Erken Osmanlı selâtin cami mihraplarında kullanım eşyası türünde süslemeler olarak; vazo, kandil ve perde motifleriyle karşılaşılmaktadır. Bu motiflerden kandil dışındakilerin, Osmanlı sanatında 18. yüzyılda ağırlığını hissettiren batılılaşma dönemi etkileriyle mihrap süslemelerine katıldıkları bilinmektedir. Mihrap nişi içinde, “ilahi ışığı-nuru” simgeleyen kandil tasvirleri ise İslam sanatında 13. yüzyıldan itibaren kullanılmış olmakla birlikte, Osmanlı selâtin cami mihraplarındaki gösterimleri yine geç döneme ait bir-iki örnekle sınırlı kalmıştır⁷⁸.

Erken dönem Osmanlı selâtin cami mihrapları arasında, alçı siva üzerine boyalı süslemelere sahip Bursa örneklerinin 19. ve 20. yüzyıllarda geçirdikleri onarımlar sonrasında rokoko üslûbu kompozisyonlarla yenilendikleri görülmektedir. Sözelimi Bursa Orhan Camii, Hüdavendigâr Camii ve Ulu Cami mihrap nişlerinde yer alan kandil motifli kompozisyonlar ile Bergama Yıldırım Camii mihrabının köşelik bölümünde ve Bursa Yıldırım Camii mihrabının ikinci mihrap nişi içerisinde izlenen perde dekorları, 19. yüzyılın ikinci yarısından sonra yapılan onarımlarda gerçekleştirilmiştir. Yine Bursa Orhan Camii mihrabının kalemişi taç kompozisyonunda kullanılan vazo içinde çiçek demetleri, Osmanlı

72 Kur’an-ı Kerim, 3.

73 Kur’an-ı Kerim, 72.

74 Kur’an-ı Kerim 2/255.

75 Kur’an-ı Kerim, 112.

76 Kur’an-ı Kerim, 27, 48.

77 Kur’an-ı Kerim, 33.

78 Kalfazade-Ertuğrul 1989: 29-31.

sanatında Lale devrinde gelişen edirnekârî üslûbu süslemeler olarak dikkat çekmektedir⁷⁹.

SONUÇ:

Erken Osmanlı selâtin cami mihraplarında, Ortaçağ uygulamalarının etkisi sürmektedir. Genel hatları itibariyle dikdörtgen bir çerçeve içerisinde; alınlık, köşelik, kavsara, niş ve sütunceler ile çerçeve üzerinde taç ve altta -her zaman bulunmamakla birlikte- kısmî bir oturtmalıktan meydana gelen erken dönem selâtin cami mihraplarında, özellikle 15. yüzyılda bir değişimin yaşandığı ve klâsik biçimlerin belirmeğe başladığı görülmektedir. Cephe düzeni başta olmak üzere niş plânlarında da bu gelişimi takip etmek mümkündür. Selçuklu ve Beylikler dönemi mihraplarının geometrik, bitkisel ve yazı süslemeli bordür kuşaklarıyla düzenlenen çerçeveleri yerine, 15. yüzyıl Osmanlı selâtin cami mihraplarında çerçeve üzerinde ters "U" biçiminde dolaşan ve nişe doğru bir kademeleme teşkil eden silme takımlarının kullanıldığı görülmektedir. Mukarnaslı kavsaraların gelişimine paralel olarak kemer, terk edilen bir eleman haline gelmiş ve köşelikler, kavsara kenarları kademeli üçgen şekilli yüzeylere dönüştürülmüştür. Çerçevenin üzerinde tam ve yarım parçalar halinde sıralanan üçgenler ve bunların üst kenarlarını hareketlendiren rûmi tepelik ve palmet dizilerinin oluşturduğu taç düzenlemeleri, erken dönem sonlarında görülen klâsiğe yakın uygulamalardır. Ayrıca beş veya yedi kenarlı niş plânları klâsik mihrap şemaları yönünde atılmış ilk adımlardır.

Alçı ve çini malzemedeki yapılan erken Osmanlı selâtin cami mihraplarında, Anadolu'daki mevcut mihrap süsleme programı devam ettirilmiştir. Mihrap elemanlarının kendi sınırları içerisinde gelişen bu süslemede; geometrik, bitkisel ve yazı kompozisyonları, belirli elemanlar üzerinde birlikte veya ayrı ayrı ele alınmaktadır. Ancak 15. yüzyıl ortalarına doğru, mermer kullanımındaki artışla birlikte süslemede dingin bir anlayışın hakim olduğu ve elemanların biçimsel tasarımlarının önem kazandığı görülmektedir.

Sonuç olarak, 14. ve 15. yüzyıllara tarihlenen erken dönem Osmanlı selâtin cami mihraplarında, Selçuklu uygulamalarının etkisiyle biçimlendirilen bazı yeni denemeler göze çarparken, 15. yüzyılın birinci yarısından itibaren klâsik özellikler gösteren mihraplar ortaya konmuştur.

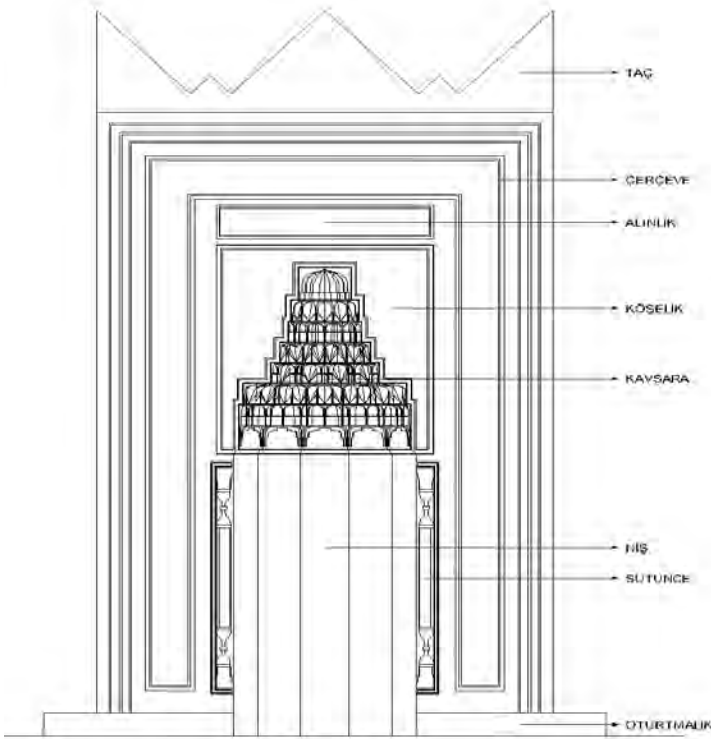
Kaynaklar:

- » Abdurrahman Hibrî 1999: ABDURRAHMAN HİBRÎ, Enisü'l-Müsâmirîn - Edirne Tarihi 1360-1650, (Çeviren: R. Kazancıgil), İstanbul, 1999.
- » Açıkgözoğlu 2002: Ahmet Sacit AÇIKGÖZOĞLU, Osmanlı Camisinde Mihrab Önü Mekanı, (MÜ Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Sanatı Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul, 2002.
- » Arık 1998: Rüşhan ARIK, Batılılaşma Dönemi Anadolu Tasvir Sanatı, Ankara, 1998.
- » Aslanapa 1965: Oktay ASLANAPA, Anadolu'da Türk Çini ve Keramik Sanatı, İstanbul, 1965.
- » Aslanapa 1986: Oktay ASLANAPA, Osmanlı Devri Mimarisi, İstanbul, 1986.
- » Aşıkpaşaoğlu 1985: AŞIKPAŞAOĞLU, Aşıkpaşaoğlu Tarihi, (Hazırlayan: A.N. Atsız), Ankara, 1985.
- » Ayverdi 1966: Ekrem Hakkı AYVERDİ, İstanbul Mi'mârî Çağının Menşei Osmanlı Mi'mârisinin İlk Devri I 630-805 (1230-1402), İstanbul, 1966.
- » Ayverdi 1972: Ekrem Hakkı AYVERDİ, Osmanlı Mi'mârisinde Çelebi ve II. Sultan Murad Devri 806-855 (1403-1451), Cilt: II, İstanbul, 1972.

79 Arık 1998: 132.

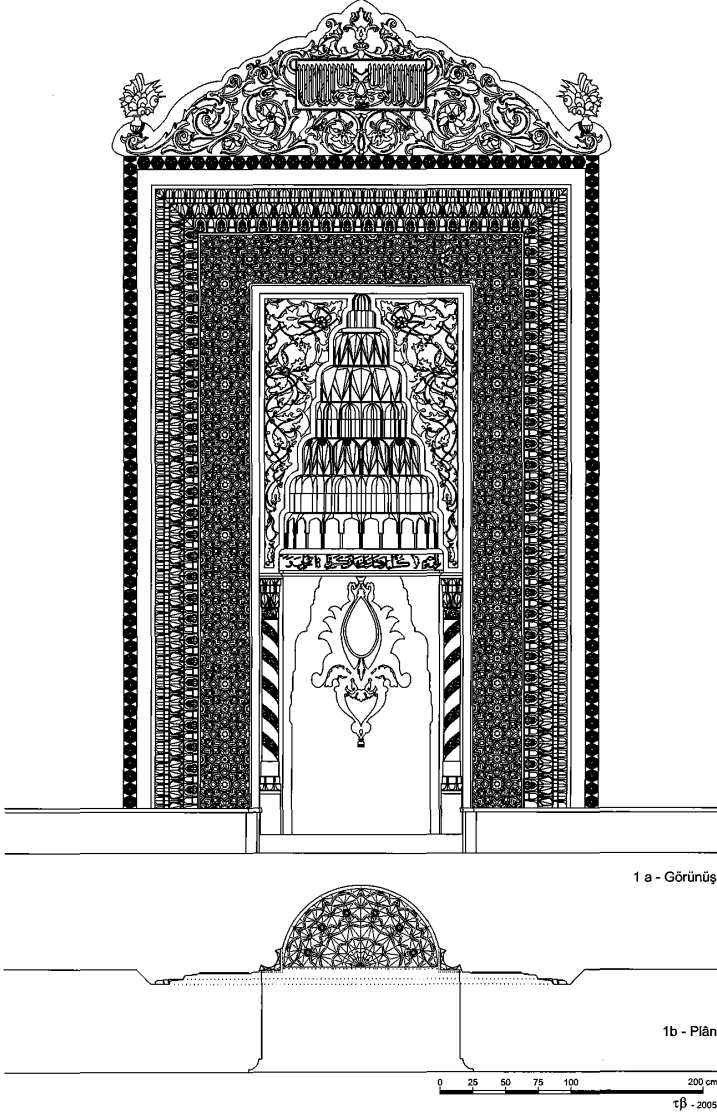
- » Bakırer 1976: Ömür BAKİRER, Onüç ve Ondördüncü Yüzyıllarda Anadolu Mihrapları, Ankara, 1976.
- » Bayatlı 1956: Osman BAYATLI, Bergama Tarihinde Türk İslam Eserleri, İstanbul, 1956.
- » Baykal 1950: Kazım BAYKAL, Bursa'da Ulu Cami, İstanbul, 1950.
- » Bozkurt 2007: Tolga BOZKURT, Osmanlı Selâtin Cami Mihrapları, (SÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi), Konya, 2007
- » Çaycı 2002: Ahmet ÇAYCI, Anadolu Selçuklu Sanatı'nda Gezegen ve Burç Tasvirleri, Ankara, 2002.
- » Çetintaş 1952: Sedat ÇETİNTAŞ, Türk Mimari Anıtları -Osmanlı Devri- Bursa'da Murad I ve Bayezid I Binaları, İstanbul, 1952.
- » Çetintaş 1958: Sedat ÇETİNTAŞ, Yeşil Cami ve Benzerleri Cami Değildir, İstanbul, 1958.
- » Demiriz 1979: Yıldız DEMİRİZ, Osmanlı Mimarisinde Süsleme I Erken Devir (1300-1453), İstanbul, 1979.
- » Diez - Aslanapa 1960: Ernst DIEZ - Oktay ASLANAPA, "Mihrab", İslâm Ansiklopedisi, (MEB), Cilt: 8, İstanbul, 1960, s.294-304.
- » Dijkema 1977: Theodore Fotke DIJKEMA, The Otoman Historical Inscriptions in Edirne, Leiden, 1977.
- » Duran 2002: Remzi DURAN, "Türk Süsleme Sanatlarındaki Motif ve Kompozisyonların Kültürel Kaynakları: Mitler ve Destanlar Üzerine", SÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı: 8, Konya, 2002, s.151-168.
- » Dülgerler 2006: Osman Nuri DÜLGERLER, Karamanoğulları Dönemi Mimarisi, Ankara, 2006.
- » Emir 1994: Sedat EMİR, Erken Osmanlı Mimarlığında Çok İşlevli Yapılar: Kentsel Kolonizasyon Yapıları Olarak Zaviyeler, Cilt: II, İzmir, 1994.
- » Ersoy 1988: Bozkurt ERSOY, "Bergama Ulu Camii", Arkeoloji - Sanat Tarihi Dergisi, Sayı: IV, İzmir, 1988, s.57-66.
- » Erzincan 2005: Tuğba ERZİNCAN, "Mihrap", İslâm Ansiklopedisi, (TDV), Cilt: 30, İstanbul, 2005, s.30-37.
- » Eskici 2001: Bekir ESKİCİ, Ankara Mihrapları, Ankara, 2001.
- » Ethem Paşa 1873: ETHEM PAŞA, Die Ottomanische Baukunst (Ottomanische Architectur, Erster Theil, Technische Documente), İstanbul, 1873.
- » Ettinghausen 1996: Elizabeth ETTINGHAUSEN, "Some Decorative Schemes in the Religious Architecture of Sinan", Uluslararası Mimar Sinan Sempozyumu Bildirileri, (Ankara, 24-27 Ekim 1988), Ankara, 1996, s.333-345.
- » Evliya Çelebi 1999: EVLİYA ÇELEBİ; Evliya Çelebi Seyahatnamesi Topkapı Sarayı Bağdat 305 Yazmasının Transkripsiyonu - Dizini, 3.Kitap, (Hazırlayanlar: S.A. Kahraman - Y. Dağlı), İstanbul, 1999.
- » Gabriel 1942: Albert GABRİEL, "Bursa'da Murad I. Camii ve Osmanlı Mimarisinin Menşei Meselesi", Vakıflar Dergisi, II, Ankara, 1942, s.37-43.
- » Gabriel 1958: Albert GABRİEL, Une Capitale Turque Brousse Bursa, I Texte, Paris, 1958.
- » Goodwin 1971: Godfrey GOODWIN, A History of Ottoman Architecture, London, 1971.
- » Gökbilgin 1993: M. Tayyib GÖKBİLGİN, "Edirne Hakkında Yazılmış Tarihler", Edirne-Edirne'nin 600. Fethi Yıldönümü Armağan Kitabı, Ankara, 1993.
- » Hoca Sadettin Efendi 1992: HOCA SADETTİN EFENDİ, Tacü't-Tevârih I (Yalınlaştıran: İ. Parmaksızoğlu), Ankara, 1992.
- » Kalfazade-Ertuğrul 1989: Selda KALFAZADE-Özkan ERTUĞRUL, "Kandil ve Kandilin Motif Olarak Anadolu Türk Sanatındaki Kullanımı Üzerine", Sanat Tarihi Araştırmaları Dergisi, Cilt: 2, Sayı: 5, Ağustos 1989, s.23-34.
- » Karacağ 2002: Abdullah KARAÇAĞ, Beylikler Devri Mimarisinde Alçı Süslemeler, (SÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi), Konya, 2002.
- » Karamağaralı 1971: Beyhan KARAMAĞARALI, "Edirne Eski Camiinin Kitabeleri ve Mimari-mizdeki Yeri", Vakıflar Dergisi, Sayı: IX, 1971, s.331-336.
- » Kuban 2007: Doğan KUBAN, Osmanlı Mimarisi, İstanbul, 2007.
- » Kuran 1986: Aptullah KURAN, Mimar Sinan, İstanbul, 1986.
- » Necipoğlu 1990: Gülrü NECİPOĞLU, "From International Timurid to Ottoman: A Change of Taste in Sixteenth Century Ceramic Tiles", Muqarnas, VII, 1990, pp.136-170.
- » Neşri 1995: Mehmed NEŞRİ, Kitâb-ı Cihan-Nümâ-Neşri Tarihi, Cilt: I, (Yayımlayanlar: F.R. Unat ve M.A. Köymen), Ankara, 1995.
- » Onur 1972: Oral ONUR, Edirne Türk Tarihi Vesikalarından Kitabeler, İstanbul, 1972.
- » Ödekan 1988: Ayla ÖDEKAN, "Mukarnas Bezeme", Mimarbaşı Koca Sinan Yaşadı Çağ ve Eserleri, İstanbul, 1988, s.475-478.
- » Öney 1976: Gönül ÖNEY, Türk Çini Sanatı, İstanbul, 1976.
- » Öney 2003: Gönül ÖNEY, "Çini ve Seramik", Osmanlı Uygurluğu, Cilt: 2, (Yayına Hazırlayanlar: H. İnalıcık - G. Renda), İstanbul, 2003, s.699-735.

- » Özbek 2002: Yıldırım ÖZBEK, Osmanlı Beyliği Mimarisinde Taş Süsleme (1300-1453), Ankara, 2002.
- » Papadopoulo 1988: Alexandre PAPAPOULO, "Typologie des Mihrâb. Bréf essai d'étude esthétique", Le Mihrab Dans L'architecture Et La Religion Musulmanes, Actes Du Colloque International Tenu A Paris En Mai 1980, Leiden, 1988, pp.20-34.
- » Parvillée 1864: Leon PARVİLLEE, Architecture Et Décoration Turques Au XV. Siécle, Paris, 1864.
- » Peremeci 1940: Osman Nuri PEREMECİ, Edirne Tarihi, İstanbul, 1940.
- » Riefstahl 1937: Rudolf Meyer RIEFSTAHL, "Early Turkish Tile Revetments in Edirne", Ars Islamica, Volume: IV, Michigan, 1937, pp.249-281.
- » Sülün 2006: Murat SÜLÜN, Sanat Eserine Vurulan Kur'an Mührü, İstanbul, 2006.
- » Taeschner 1932: Franz TAESCHNER, "Die Jesil Gami in Brussa, ihre historischen Inschriften und Ihre Künstler", Der Islam, 20, 1932, s.139-168.
- » Top 1997: Mehmet TOP, Erken Dönem Osmanlı Mihrabları (XIV-XV. Yüzyıl), (YYÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji ve Sanat Tarihi Ana Bilim Dalı Sanat Tarihi Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi), Van, 1997.
- » Top 2002: Mehmet TOP, "Ortaçağ Türk Mimarisinde Mihrab", Türkler, Cilt: 6, Ankara, 2002, s.87-98.
- » Tosyavî-zâde 1994: Rifat Osman TOSYAVÎ-ZÂDE, Edirne Rehnüması (Edirne Şehir Kılavuzu), (Yayınlayan: R. Kazancıgil), Edirne, 1994.
- » Tosyavî-zâde 1999: Rifat Osman TOSYAVÎ-ZÂDE, Edirne Evkâf-ı İslâmiyye Tarihi, Camiler ve Mescidler, (Osmanlıca'dan sadeleştiren: Ü.A. Özsoy), C: I, Ankara, 1999.
- » Tüfekçiöglü 2001: Abdülhamit TÜFEKÇİÖĞLU, Erken Dönem Osmanlı Mimarisinde Yazı, Ankara, 2001.
- » Ünver 1952: Süheyl ÜNVER, Edirne Muradiye Camii, İstanbul, 1952.
- » Yetkin 1986: Şerare YETKİN, Anadolu'da Türk Çini Sanatının Gelişmesi, İstanbul, 1986.
- » Yücel 1963: Erdem YÜCEL, "Bursa Ulu Camii Restorasyonu", Arkitekt, Seri: VII, Cilt: 32, İstanbul, 1963, s.121-122.

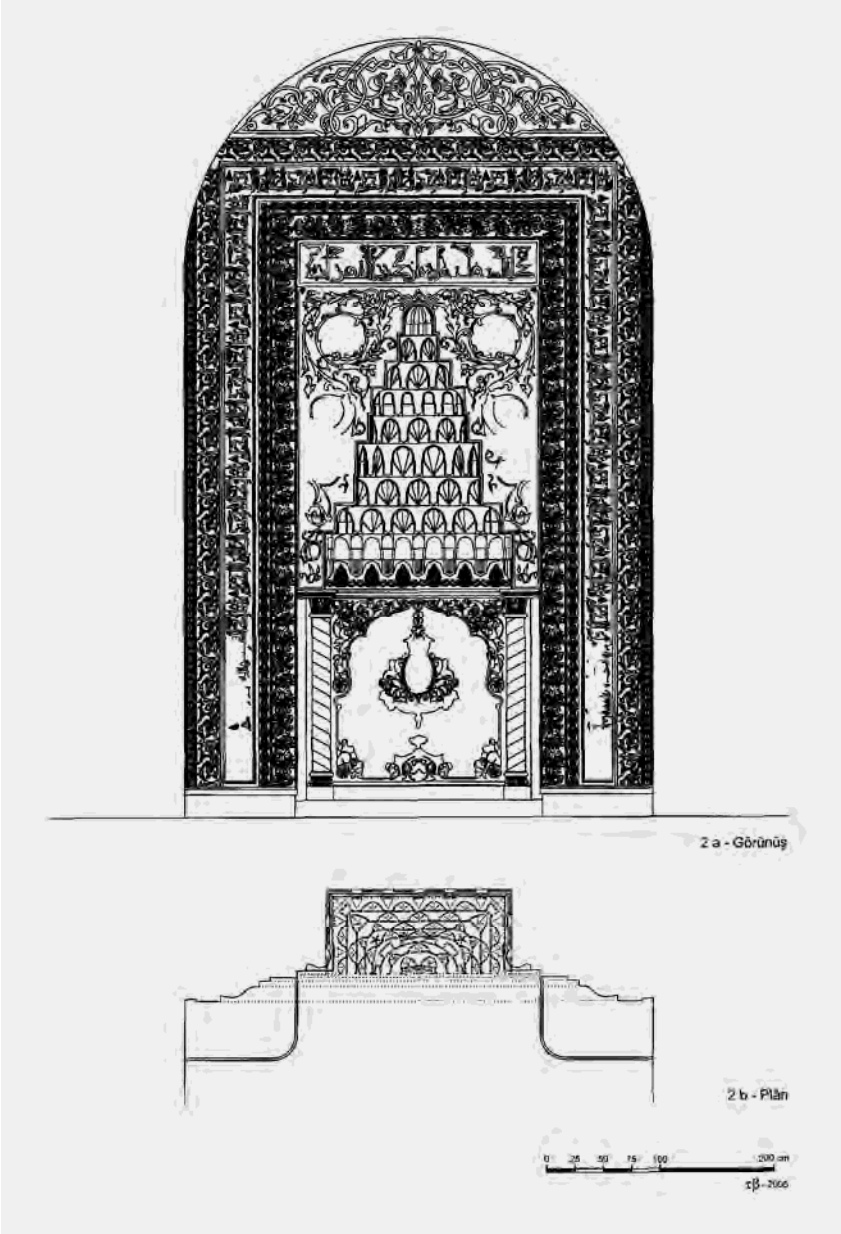

Mihrap Elemanları Şeması

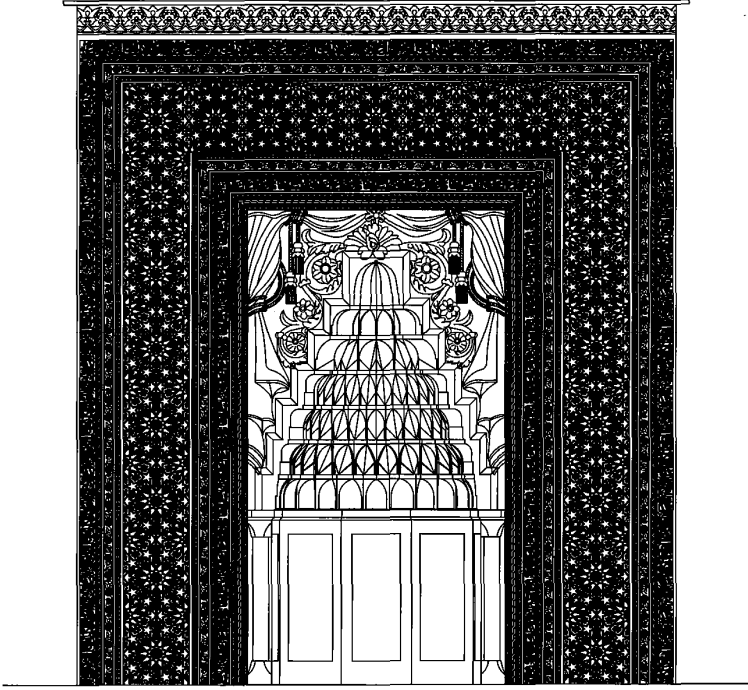

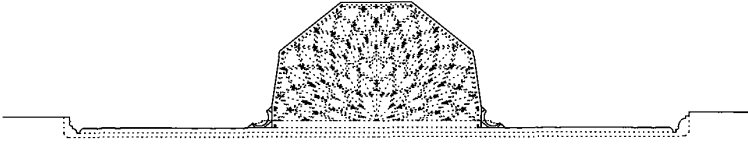
Çizim 1a-b: Bursa Orhan Camii (1340) Mihrabı

Çizim 2a-b: Bursa Hüdevendigâr Camii (1385) Mihrabı

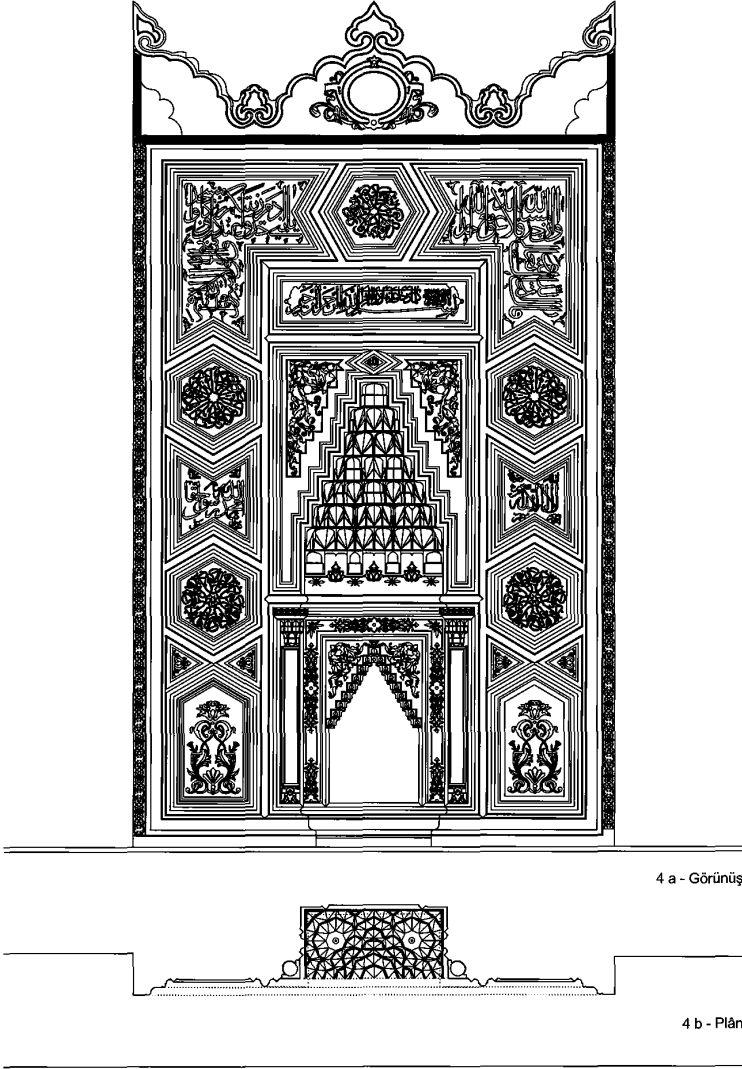

3 a - Görünüş

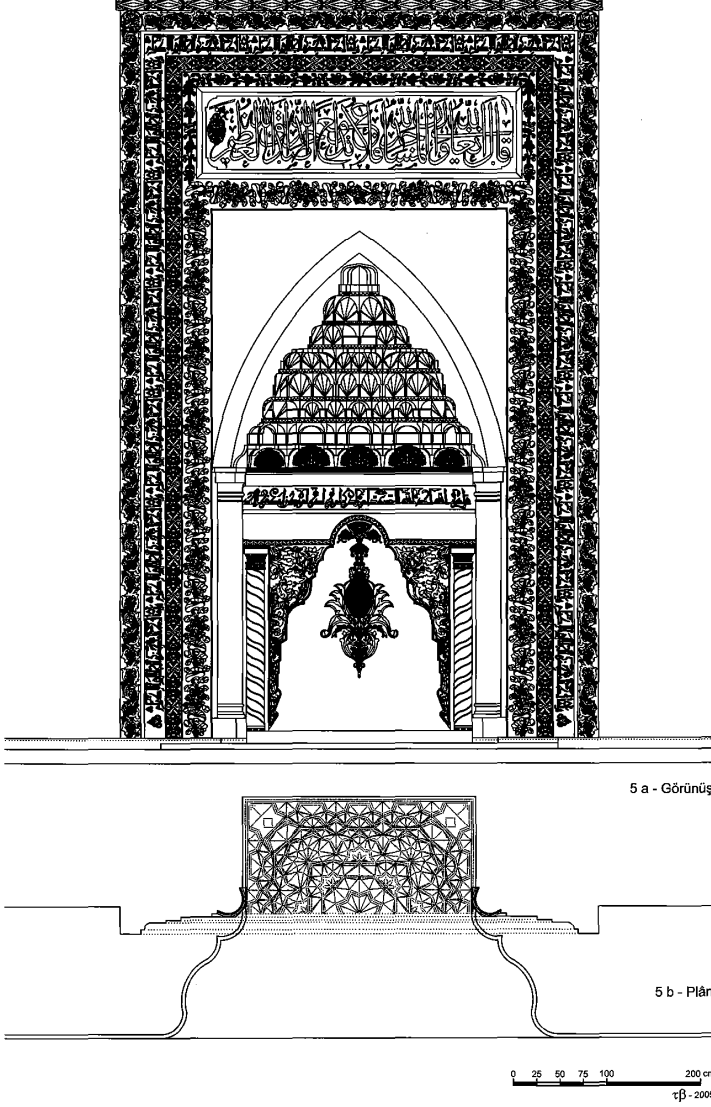

3 b - Plân

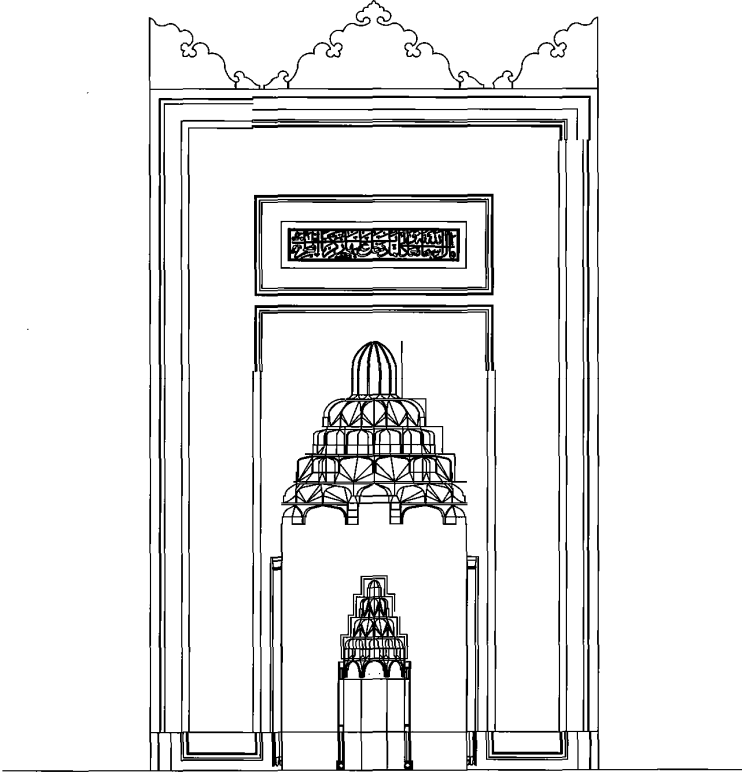

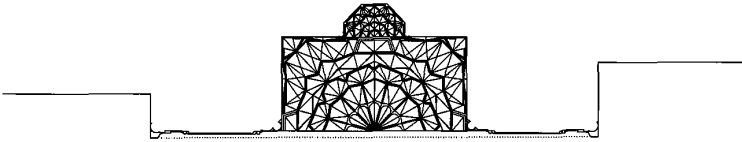
Çizim 4a-b: Bursa Yıldırım Camii (14. yy. sonu) Mihrabı

Çizim 5a-b: Bursa Ulu Camii (1400) Mihrabı

6 a - Görünüş

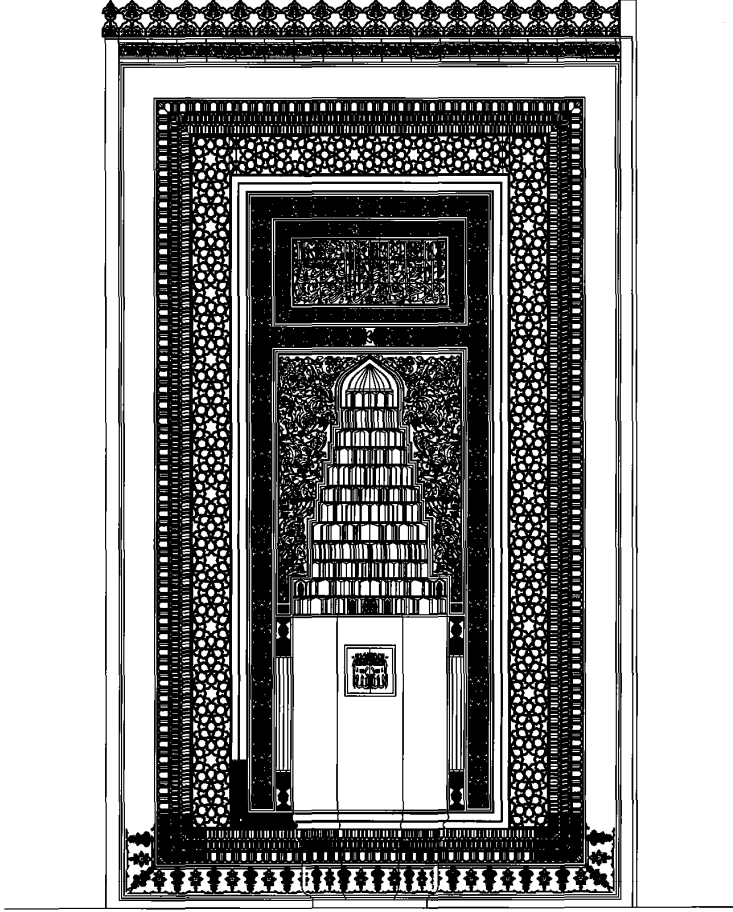

6 b - Plân

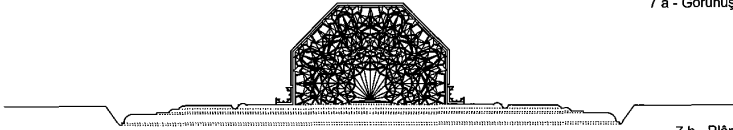
İ
S
T
E
M
11/2008

0 25 50 75 100 200 cm
tβ · 2004

Çizim 6a-b: Edirne Eski Camii (1414) Mihrabı

7 a - Görünüş

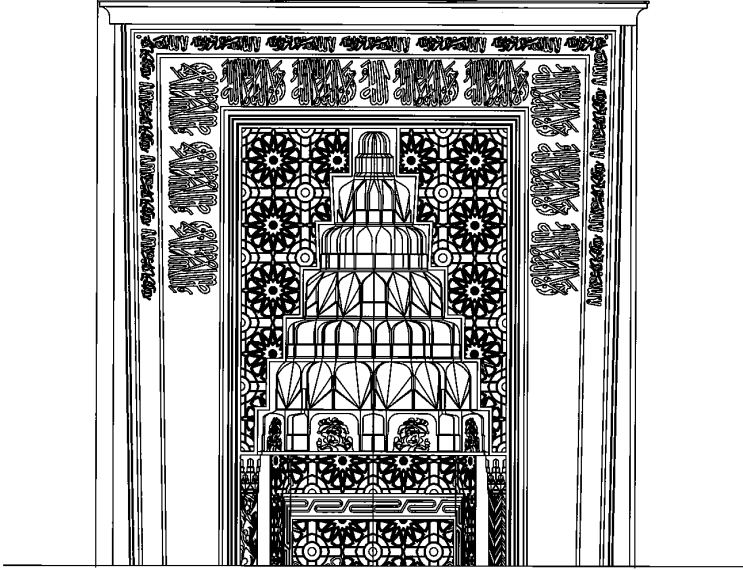

7 b - Plân

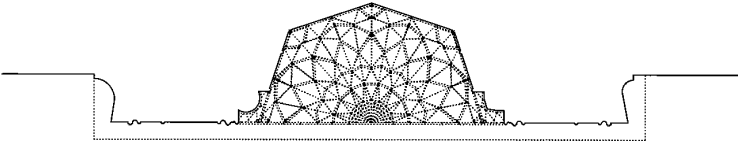
0 25 50 75 100 200 cm
tβ - 2005

İ
S
T
E
M
11/2008

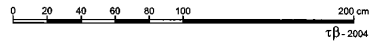
Çizim 7a-b: Bursa Yeşil Camii (1419) Mihrabı

8 a - Görünüş

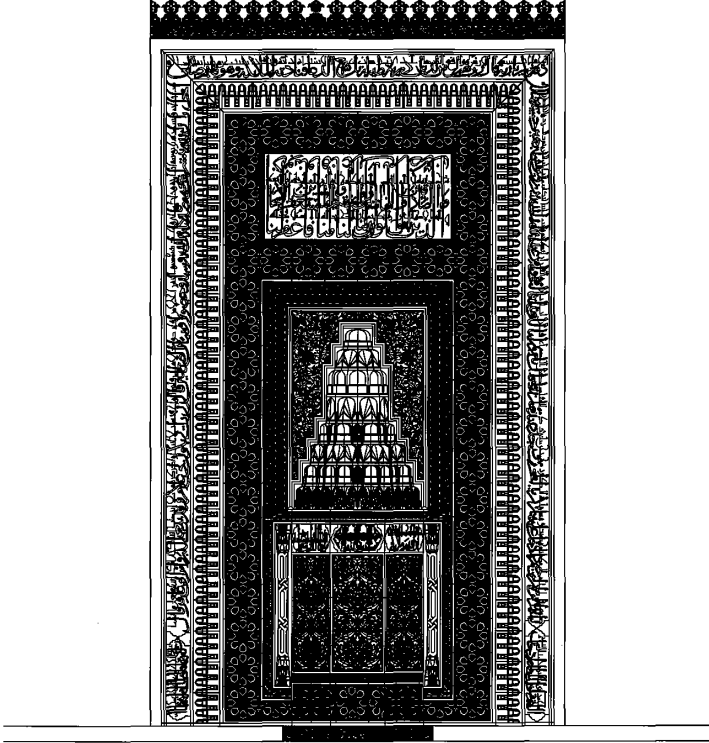

8 b - Plân

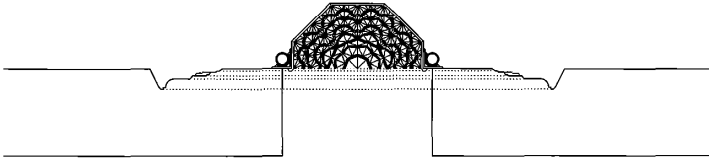

Çizim 8a-b: Merzifon II. Murad Camii (1427) Mihrabı

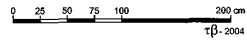

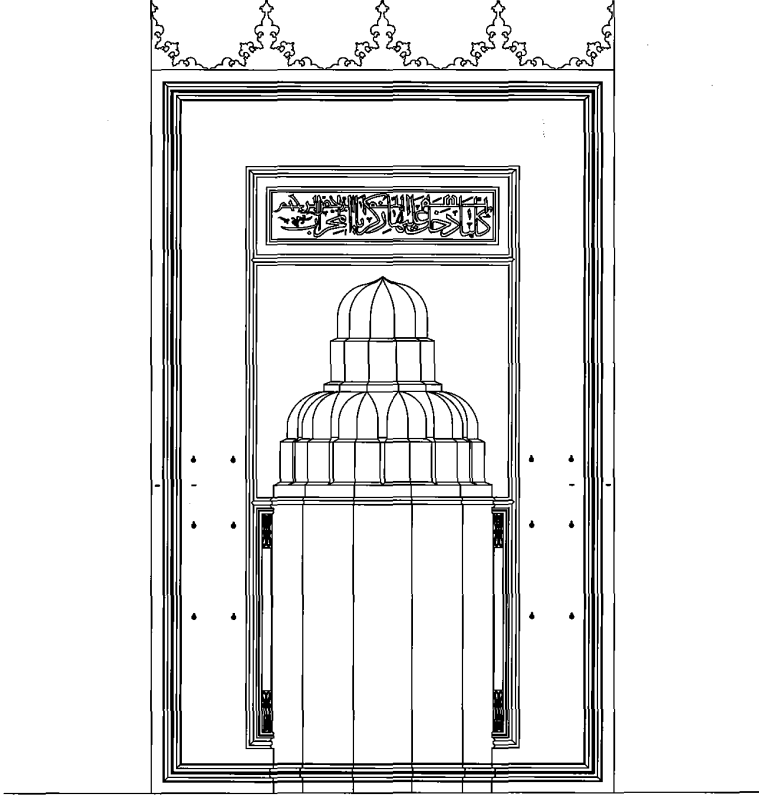
9 a - Görünüş

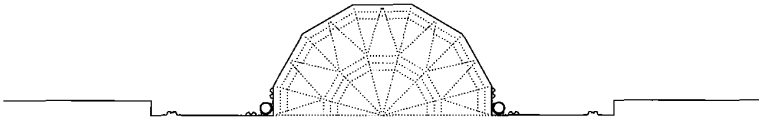
9 b - Plân

Çizim 9a-b: Edirne Muradiye Camii (1436) Mihrabı

10 a - Görünüş

10 b - Plan

İ
S
T
E
M
11/2008

0 25 50 75 100 200 cm
1/β - 2004

Çizim 10a-b: Edirne Üç Şerefeli Camii (1447) Mihrabı

ERKEN DÖNEM MIHRAPLARI	SİLME YA DA DÜZ KENARLI SAÇAK TABLASI ŞEKLİNDE DÜZENLENMİŞ TAÇLAR	TEPELİK MOTİFLERİNDEN OLUŞAN DİKDÖRTGEN GÖRÜNÜŞLÜ TAÇLAR	ÜÇGEN BİÇİMLERİNDEN MEYDANA GETİRİLEN KLASİK TARZDA TAÇLAR
1. BURSA ORHAN CAMII (1340)	—		
2. BURSA HÜDAVENDİĞAR CAMII (1385)	—		
3. BERGAMA YILDIRIM CAMII (1399)			
4. BURSA YILDIRIM CAMII (14. yy. sonu)			
5. BURSA ULU CAMII (1399)			
6. EDİRNE ESKİ CAMII (1414)			
7. BURSA YEŞİL CAMII (1419)			
8. MERZİFON II. MURAD CAMII (1427)			
9. EDİRNE MURADİYE CAMII (1436)			
10. EDİRNE ÜÇ ŞEREFELİ CAMII (1447)			

Tablo 1: Erken Dönem Osmanlı Selâtin Cami Mihrap Taçları

ERKEN DÖNEM MIHRAPLARI	1. BURSA ORHAN CAMII (1340)				
	2. BURSA HÜDAVENDİĞAR CAMII (1386))				
	3. BERGAMA YILDIRIM CAMII (1399)				
	4. BURSA YILDIRIM CAMII (14. yy. sonu)				
	5. BURSA ULU CAMII (1399)				
	6. EDİRNE ESKİ CAMII (1414)				
	7. BURSA YEŞİL CAMII (1419)				
	8. MERZİFON II. MURAD CAMII (1427)				
	9. EDİRNE MURADİYE CAMII (1436)				
	10. EDİRNE ÜÇ ŞEREFELİ CAMII (1447)				
		BITKİSEL GEOMETRİK, MUKARNAS VE YAZI SÜSLEMELİ BORDÜR KUŞAKLARIYLA DÜZENLENEN ÇERÇEVELER			İÇBÜKEY, DİŞBÜKEY VE DOZ SİLME KUŞAKLARIYLA DÜZENLENEN ÇERÇEVELER

Tablo 2: Erken Dönem Osmanlı Selâtin Cami Mihrap Çerçevesi

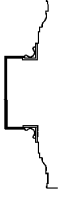

ERKEN DÖNEM MIHRAPLARI	ÇERÇEVE İÇERİSİNDE AL-İ İMRAN SÜRESİ 37. AYETİN YAZILI OLDUĞU ALINLIKLAR	ÇERÇEVE İÇERİSİNDE AL-İ İMRAN SÜRESİ 16.-19. AYETLERİN YAZILI OLDUĞU ALINLIKLAR	ÇERÇEVE İÇERİSİNDE CİN SÜRESİ 18. AYETİN YAZILI OLDUĞU ALINLIKLAR
1. BURSA ORHAN CAMII (1340)	—	—	—
2. BURSA HÜDAVENDİĞÂR CAMII (1385)		—	—
3. BERGAMA YILDIRIM CAMII (1389)	—	—	—
4. BURSA YILDIRIM CAMII (14.yy.sonu)		—	—
5. BURSA ULU CAMII (1398)	—	—	
6. EDİRNE ESKİ CAMII (1414)		—	—
7. BURSA YEŞİL CAMII (1419)		—	—
8. MERZİFON II. MURAD CAMII (1427)	—	—	—
9. EDİRNE MURADİYE CAMII (1438)	—		—
10. EDİRNE ÜÇ ŞEREFELİ CAMII (1447)		—	—

Tablo 3: Erken Dönem Osmanlı Selâtin Cami Mihrap Alınlıkları

ERKEN DÖNEM MIHRAPLARI	BAKİŞİMLİ KOMPOZYONLAR HALİNDE RİTKİSEL VEYA GEOMETRİK SÜSLEMELİ KÖŞELİKLER	SÜSLEMESİZ DÜZ YÜZEYLERDEN OLUŞAN KÖŞELİKLER
1. BURSA ORHAN CAMII (1340)		
2. BURSA HÜDAVENDİGAR CAMII (1388s)		
3. BERGAMA YILDIRIM CAMII (1399)	Ozgün Değil	
4. BURSA YILDIRIM CAMII (14. yy. sonu)		
5. BURSA ULU CAMII (1399)		
6. EDİRNE ESKİ CAMII (1414)		
7. BURSA YEŞİL CAMII (1419)		
8. MERZİFON II. MURAD CAMII (1427)		
9. EDİRNE MURADİYE CAMII (1436)		
10. EDİRNE ÜÇ ŞEREFELİ CAMII (1447)		

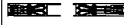
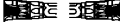

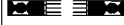

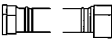
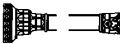
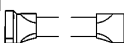

Tablo 4: Erken Dönem Osmanlı Selâtin Cami Mihrap Köşelikleri

ERKEN DÖNEM MIHRAPLARI	YARIM DAİRE PLANLI NIŞLER	DİKDÖRTGEN PLANLI NIŞLER	DÖRT, BEŞ VEYA YEDİ KENARDAN OLUŞAN POLİGONAL PLANLI NIŞLER
1. BURSA ORHAN CAMİİ (1340)			
2. BURSA HÜDAVENDİGAR CAMİİ (1385)			
3. BERGAMA YILDIRIM CAMİİ (1398)			
4. BURSA YILDIRIM CAMİİ (14.yy.sonu)			
5. BURSA ULU CAMİİ (1398)			
6. EDİRNE ESKİ CAMİİ (1414)			
7. BURSA YEŞİL CAMİİ (1419)			
8. MERZİFON II. MURAD CAMİİ (1427)			
9. EDİRNE MURADİYE CAMİİ (1438)			
10. EDİRNE ÜÇ ŞEREFELİ CAMİİ (1447)			

Tablo 6: Erken Dönem Osmanlı Selâtin Cami Mihrap Nişleri

10. EDRNE ÜÇ ŞEREFELİ CAMII (1447)				
9. EDRNE MURADİYE CAMII (1436)				
8. MERZIFON II. MURAD CAMII (1427)				
7. BURSA YEŞİL CAMII (1419)				
6. EDRNE ESKİ CAMII (1414)				
5. BURSA ULU CAMII (1399)				
4. BURSA YILDIRIM CAMII (14. yy. sonu)				
3. BERGAMA YILDIRIM CAMII (1399)				
2. BURSA HÜDAVENDİGAR CAMII (1385))				
1. BURSA ORHAN CAMII (1340)				
ERKEN DÖNEM MIHRAPLARI	BAKISIMLI DÜZENLENEN MUKARNASLI BAŞLIK VE KAIDELER	İÇBÜKEY - DİŞBÜKEY SİLMELERDEN MEYDANA GETİRİLEN BAŞLIK VE KAIDELER	VAZO BİÇİMLİ BAŞLIK VE KAIDELER	MÜNFERİT TİPTE BAŞLIK VE KAIDELER

Tablo 7: Erken Dönem Osmanlı Selâtin Cami Mihrap Sütunce Başlık ve Kaideleri

Fotoğraf 1: Bursa Orhan Camii (1340) Mihrabı

Fotoğraf 2: Bursa Hüdavendigâr Camii (1385) Mihrabı

Fotoğraf 3: Bergama Yıldırım (Ulu) Camii (1399) Mihrabı

Fotoğraf 5: Bursa Ulu Camii (1400) Mihrabı

Fotoğraf 6: Edirne Eski Camii (1414) Mihrabı

Fotoğraf 7: Bursa Yeşil Camii (1419) Mihrabı

Fotoğraf 8: Merzifon II. Murad Camii (1427) Mihrabı

Fotoğraf 9: Edirne Muradiye Camii (1436) Mihrabı

Fotoğraf 10: Edirne Üç Şerefeli Camii (1447) Mihrabı